

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

R. P. Ioannis Azorii Lorcitani, Societatis Iesv Presbyteri Theologi, Institvtiones Morales

In Qvibus Vnivers[a]e Qvaestiones ad Conscientiam recte aut prauè
factorum pertinentes, breuiter tractantur

Azor, Juan

Coloniae Agrippinae, 1612

Liber sextus. De contractibus in genere.

urn:nbn:de:hbz:466:1-14014

INSTITVTIONVM
MORALIVM
PARTIS TERTIÆ
LIBER SEXTVS.
DE CONTRACTIBVS
generatim.

Quid sit contractus.

CAPVT I.

INTEQVAM singulorum contractuum tractationem aggrediar, generatim atque vniuersè de Contractibus disputabo.

Primo quaeritur, Quid in Iure nomine contractus veniat: & quomodo delinatur contractus à Iuriconsultis? Respondeo, contractum à Iuriconsulto in *l. Labeo. §. Contractum. ff. de verbo. signifi- cat.* ita delinari, esse vtro citroque obligationem, videlicet, ex consensu duorum, vel plurium procurrentem. In qua definitione, vt Sotus amonauit, *lib. 6. de Iustitia, quæst. 2. art. 4.* Iuriconsultus naturam per effectum explicauit, non per formam, aut genus, & differentiam. Nam contractus obligationem parit, non est autem ipsa obligatio: Vnde obligatio tamquam effectus ex contractu producitur. Nec mirum est, Iuriconsultum in contractus definitione, effectum eius, non formam posuisse. Nam Philosophi quoque, qui exactius rerum naturas explanant, aliquando rem definiunt per causam efficientem, non per formam, veluti cum dicunt: Ita, est accensio sanguinis supra cor; cum tamen ita sit vindictæ cupiditas. Est quidem ita accensio sanguinis: quia existit ex accensione sanguinis supra cor. Et Mathematici definiunt lineam esse puncti fluxum; quia si quis in plano punctum duxerit, lineam efficiet: est tamen linea longitudo latitudinis ex parte.

Contractus igitur definitur tamquam per formam, genus, & differentiam: Actus inter duos, vel plures ex consensu ipsorum vtro citroque, hinc, & inde obligationem producens. Actus ponitur loco generis: nam contrahere, est agere; non tamen quicumque agit, contrahit. *l. Labeo, citata superius.* Cetera vero ponuntur, tamquam differentia. Porro contractus Græcè appellatur *συμβασις*. *l. Labeo prædicta*, quasi contra, vel vicissim actum, seu potius cum alio commutatam. *συμβασις* idem Græcis est, quod Latinis Commutatio, vel cum alio conuenio. Latini verò contractum dixerunt, à contrahendo; quia duo, vel plures simul ad vnam obligationem suam consensum trahant.

Secundo quaeritur, An sit propriè contractus, quando ex vna tantum parte, non vtriusque existit obligatio? Rebutius, & quidam alij, in *l. Labeo, paulò ante citata*, putauerunt propriè contractum esse, quando vtriusque,

vel ex vna tantum parte obligatio gignitur. Id probant quia Leges, & Iura contractum sæpenumero vocant, quando ex vna tantum parte est obligatio. Vnde in *l. Iulianus. §. Si quis à pupillo. ff. de Actionibus empti, & venditi, & l. Potest. ff. Mandati*, dicitur in contractu solum vnam partem obligari. Item in Iure sæpè donationes, & stipulationes, contractus appellantur: & tamen in donatione vnus tantum alteri obstringitur: quod etiam in stipulatione aliquando contingit. Creandum autem non est, Imperatores, Leges, & Iura, tam frequenter improprie loqui. Cum autè Iuriconsultus inquit in *l. Labeo*, dixerit contractum esse vtro citroque obligationem: non excludit à ratione contractus obligationem, quæ ex vna tantum parte nascitur, quia alibi Imperatores, Leges, & Iura, eiusmodi obligationem contractum esse dixerunt.

Communis est omnium Iuriconsultorum opinio, contractum propriè esse, cum vtro, citroque obligatio producitur ex consensu duorum, vel trium. Vnde Glossa, communi consensu comprobata in *l. Labeo, supra citata*, dixit, contractum accipi aliquando propriè, & strictè: & tunc esse actum, qui vtriusque obligationem gignit, & hunc contractum delinisse Iuriconsultum, in *l. Labeo*. Aliquando vero contractus accipitur fufus, & latus; veluti cum vna tantum pars alteri obligatur: & hoc modo donationes, & stipulationes, in quibus solum vnus sese alteri obstringit, dicuntur contractus, videlicet improprie, & late. Interdum etiam contractus, ad eam late accipitur, vt omnem obligationem, qua quis est alteri deuinctus. Leges contractum appellant. Vnde in *l. Commem. ff. de Iudic.* verba sunt hæc. [Omnem obligationem pro contractu habendam esse existimandum est, vt vbi eunque aliquis obligatus, & contrahi videatur.] In præsentem verò contractum accipimus propriè & strictè, cum delinimus iuxta Iuriconsultum, esse actum inter duos, vel plures, qui ex ipsorum consensu vtro, citroque obligationem parit. Agimus autem in hæc libris sequentibus, de ijs etiam contractibus, in quibus ex vna tantum parte obligatio nascitur: & omnes, quamuis fufus, & latus, appellantur contractus.

Ex quo efficitur, vt si alicubi statuto caueatur: vt si quis intra decennium non petierit in iudicio, quod sibi debetur ex contractu, nequeat amplius petere: trahendum statum non sit ad contractum late, & improprie sumptum. Item, si in aliquo statuto dicatur: Hic vel ille non possit contrahere: non prohibetur polliceri, vel donare, vel transigere; quia simplex pollicitatio siue promissio, donatio & transactio, propriè contractus non sunt.

Obijcies, Mutuum, depositum, commodatum, Pignus sunt verè, & propriè contractus, & tamen in eis non est obligatio ex vtraque parte. Nam, qui mutuum dat, vel

qui deponit, vel commodat, vel tradit pignus, minime obligatur. Respondeo, dubitandum non esse, quin in hisce contractibus utriusque obligatio existat, videlicet inter dantem, & accipientem. De accipiente, id pater manifeste. Sed is etiam qui dat, accipienti obligatur: nam si mutuum, vel commodatum dederis eo ipso te obligasti ad non repetendum ante tempus, vel ante usum finitum, ad quem tu rem commodasti. Item teneris de dolo, & lata culpa; veluti si nummos reprobos, diminutos, vel adulterinos mutuos dedisti, vel vasa vitiosa commodasti. Insuper si deposuisti rem apud Titium, debes impensas solvere, quas Titius fecit in re deposita. Si deposuisti ferum forem, vel equum calcitrosium, teneris Titio de dolo, & lata culpa. Si rem loco pignoris creditori tradidisti, & is impensas in pignore fecerit, repetet eas iure a te: teneris quoque illi de dolo, & lata culpa.

Quot modis contractus diuidantur.

CAPVT II.

CONTRACTVS multipliciter diuidi solent. Primo alij dicuntur nominati, alij innominati. In *l. Matricula. ff. de Præscript. verb.* Quatuor contractus innominati vocantur, hi nempe, Do, vt des; Do, vt facias; Facio, vt facias; Facio, vt des; Cæteri contractus, Nominati appellantur. Porro quatuor illi contractus innominati sunt, quia speciale nomen non habent, quo vocentur, sed nomine generis appellantur. Nam v. g. Do, vt des, genus est, ita, vt comprehendat, & emptum, & venditum, locatum & conductum, qui sunt contractus nominati. Venditor enim dat rem, & emptor tradit pretium. Locator idem dat rem, & conductor soluit mercedem. Contractus igitur innominati nomen generis habent, & tanquam genera continent contractus nominatos, & ideo innominati dicuntur: res enim, aut personæ, non à communi, sed à speciali, & proprio nomine vocantur: speciale vero nomen habent contractus nominati.

Secundo diuiduntur contractus nominati: Alij enim sunt bonæ fidei; alij stricti iuris. Bonæ fidei contractus dicuntur, quia in eis bona fides spectatur, & agitur ex æquo, & bono, quatenus aliquid est restituendum, reficiendum, compensandum. *Instit. de Actionibus. §. in bonæ fidei.* Stricti iuris dicuntur, quia in eis agitur ex rigore Legis, & iuris scripti; vel ex rigore pactiois, siue conventionis factæ inter eos, qui contraxerunt. Porro in *Instit. de Actionibus. §. Actionum, & in Glossa, cap. Cum venerabilis, de Exceptionibus* Contractus bonæ fidei recensentur hi, qui sequuntur. Depositum, Emptum, Commodatum, Locatum, Mandatum, Societas, Pignus, Permutatio. Stricti vero iuris numerantur sequentes: Mutuum, Stipulatio, Arbitrium. Numerat autem *ibi Iulianus Imperator* inter contractus bonæ fidei, Negotia gesta, Tutelam, Curam, Petitionem Hereditatis, Actionem de Præscriptis verbis, familiaris erascundæ, communis diuidendæ; quia Actiones, non contractus diuisi in actiones bonæ fidei, & stricti iuris.

Tertio, diuiduntur contractus nominati in quatuor membra. Alij nimirum perficiuntur re, Alij consensu, Alij verbis, Alij literis, siue scripto; *Instit. de obligationi. §. vlt. & Instit. Quibus modis re contrahatur obligatio.* Qui perficiuntur re, sunt quinque: Mutuum, Commodatum, Precarium, Depositum, Pignus: Quibus potest addi Permutatio, quæ non nisi rei traditione completur. *l. i. ff. de Rerum permutat.* Donatio idem, iuxta illorum sententiam, qui putant, contractum esse actum inter duos pluresque, qui consensu ipsorum obligationem vel vtraque ex parte, vel ex vna tantum producat. Nam donatio vno modo fit, Traditione, altero tantum pacto, & simplici

promissione, quæ consensu consistit, vt suo loco dicam. Sed tunc potius est promissio futuræ donationis, quam donatio.

Contractus qui consensu complentur, sunt quatuor, Emptum, Locatum, Societas, Mandatum: verbis vero perficiuntur stipulatio, & fideiussoris obligatio. *Instit. de verb. obligat.* Literis contrahitur, quando præter consensum, requiritur etiam, vt in scriptum redigatur contractus, vel ob legis decretum, vel ob conventionem contrahentium. Dicitur contrahi res, quia contractus non nisi rei traditione perficitur: consensu vero contrahitur, non quia solo meatus consensu completur contractus, sed quia siue certa, & prescripta verborum forma, ex ipso consensu quibuslibet verbis, signis, vel nutibus expresso contrahitur, nec opus est vlla traditione rei, vel scriptura, vel presentia eius, qui cum agimus. *Instit. de obligat. ex consensu.* Verbis vero dicitur contractus expleri; in quo requiritur certa formula verborum. Literis perficitur contractus, qui præter consensum contrahentium scripturam requirit.

Quarto, diuiduntur contractus nominati in eos, qui gratuito, & liberaliter fiunt, & in eos, qui non gratuito fiunt. Illi dicuntur vulgo fieri titulo gratuito, hi vero, titulo oneroso. Prioris generis sunt Mutuum, Commodatum, Precarium, Depositum, Mandatum, Obligatio fideiussoris. Posterioris generis sunt, qui fiunt pretio, vel mercede, vel re alia qualibet tradita, vel tradenda, veluti Emptum, Locatum, Societas, Permutatio, Datio dotis.

Quinto, Contractus nominati alij sunt, per quos dominium rei transfertur; ceteri generis sunt Mutuum, Emptum, Permutatio, Donatio; Alij, per quos transfertur tantum usus rei, veluti Commodatum, Locatum, Precarium; Alij, per quos nec dominium, nec usus transfertur, vt depositum, pignus.

Sexto, Contractus diuiduntur: nam alij sunt gratia accipientis tantum, vt Mutuum, Commodatum, Precarium; Alij, gratia solum dantis; vt Depositum, & Mandatum. Alij, gratia vtriusque dantis, & accipientis, vt Emptio, Locatio, Permutatio, Pignus, Societas. Aliquando vero, Commodatum, Mandatum, Depositum, sunt gratia dantis, & accipientis, vt *ibi* in locis ostendam.

Septimo, Contractus diuiduntur: nam alij per se, & propter se seorsum ab alijs contractibus seorsum, & separati consistunt, vt Emptio, Locatio, & alij huiusmodi. Alij vero semper cum alijs contractibus coniunguntur, quia ad alios contractus semper accedunt, vt fideiussoris obligatio, & pignus. Alij sunt, qui interdum cum alijs coniunguntur, interdum vero sunt per se ab alijs seorsum, vt Societas; & quæ vulgo dicitur assicuratio; hoc est periculi susceptio.

Quot sint species contractuum.

CAPVT III.

PRIMO quaeritur, An contractuum species ad certum quendam, ac determinatum numerum reduci, ac reuocari queant? Sciendum est quosdam Auctores contractuum species adeo multiplicare, vt ad triginta vsque illas extendant, & trahant. Ita *Contractus de Contractibus, quæst. 17.* numerat enim ille contractus nominatos, & reponit inter contractus eos, qui quasi contractus dicuntur, sed profecto sine ratione. Alij vero, è contrario, ad paucissimum genera contractuum, ad septem nempe duntaxat, redigunt, ac contrahunt: quemadmodum *Sotus, lib. 6. de Iustitia, quæst. 2. art. 1.* immetitò sanè reijciens à numero contractuum, mutuum, depositum, pignus, contra Leges, & Iura; & absque ratione prætermittens societatem, mandatum, fideiussorem, feudum. *S. Antoninus, par. 3. tit. 8. cap. 2. enumerat*

merat duodecim species, donationem, inquam, permutationem, cambium, emptionem, venditionem, mutuum, commodatum, Accommodationem, quæ est commodatum reciprocum, locatum, conductum, pignus, hypothecam. Secus vero in 4. sententiarum, dist. 15. quæst. 2. art. 2. quinque tantum species constituit; permutationem, emptionem, mutuum, commodatum reciprocum, locationem. Gerson; teste Conrado, loco citato, refert octo genera contractuum; Donationem, Permutationem, Emptionem, Mutuum, Commodatum, Locationem, Emphyteusim, Pignus. Hæc autem tanta contractuum varietas, & diuisio inde profecta est, quia quidam contractus innominatos, cum nominatis enumerant. Alij vero excludunt.

Rursum, quidam contractus, in quibus ex vna tantum parte obligatio est, inter species contractuum, reponunt, cuiusmodi sunt, Donatio, Pollicitatio, & Sepulchrum. Alij vero à numero contractuum rejiciunt; quia eos solum volunt esse contractus, ex quibus reciproca obligatio gignitur. Quidam insuper species contractuum duntaxat recensent, qui per se solum ab alijs separati consistunt, ac proinde excipiunt eos contractus, qui semper ad alios accedunt. Præterea sunt qui tanquam contractus distinctos constituant eos, qui sibi inuicem respondent, & ad se vicissim referuntur: vt sunt emptio, & venditio, locatio, & conductio. Ita, vt quatuor contractus esse dicantur. Alij vero, duos tantum esse contractus eiusmodi affirmant, quamvis quatuor nominibus vocentur. Sunt denique alij, qui inter contractus collocent etiam eos, qui non contractus, sed quasi contractus sunt, cuiusmodi est transactio, acceptilatio, compromissum, tutela, cura, negotia gesta.

His positus, vt Contractus methodo, & arte, numerentur, & tradantur, dicendum videtur. Primo, quatuor esse contractus innominatos. Do, vt des: Do, vt facias: Facio, vt facias: Facio, vt des, qui sunt velut genera quædam contractuum nominatorum.

Secundo, iuxta aliquorum sententiam quinquæ, aut secundum alios sex sunt contractus, qui rei traditione complentur, mutuum, scilicet, commodatum, precarium, depositum, pignus, permutatio.

Tertio, quatuor sunt contractus, qui consensu perficiuntur; Emptum, Locatum, Societas, Mandatum.

Quarto, quatuor sunt contractus, qui ad alios nominatos rediguntur, vt censuales contractus, cambium, emphyteusis, feudum. Nam censuales contractus, est quædam venditionis species. Cambium, est quædam vnus pecunie cum alia pecunia permutatio. Emphyteusis, & feudum, sunt quædam rei in longum, vel in perpetuum tempus locationes.

Quinto, quatuor sunt contractus dubij apud Auctores, quia cum in illis, vel ex vna tantum parte existat obligatio, vel sit contractus, & obligationis dissolutio, Scriptores aliquando quidem contractus appellant, aliquando à contractibus repellunt. Hi autem sunt stipulatio, donatio, pollicitatio, transactio. Ego vero in hæc libris contractum accipiam, vt est actus inter duos, vel plures, qui ex eorundem consensu obligationem, vel reciprocam, vel non reciprocam producit. Vnde tres sunt contractus, in quibus ex vna tantum parte existit obligatio; vt donatio, stipulatio, pollicitatio, siue promissio, & vnus, qui potius est obligationis solutio, & liberatio ex consensu eorum, qui antea contraxerant, videlicet transactio.

Sexto, sex sunt alij contractus, quorum aliqui in tractatione contractuum non numerantur; Alij vero inter contractus à quibusdam reponuntur, ab alijs vero non item. Hi sunt, fideiusoris obligatio, ea item, quæ merito dici potest, periculi susceptio, & vulgo dicitur assicuratio, sponso, ludus, sponsalia, matrimonium: quorum vltima duo; quia non sunt rerum contractus, sed personarum, ideo inter contractus reponi minimè conueniunt. Cætera vero; quia, vel cum alijs contractibus coniunguntur, vel ad contractus nominatos, vel inno-

minatos reducuntur, prætermittuntur à multis.

Vltimo, præter has contractuum species, sunt & alia, quæ communiter, quasi contractus vocantur, quamvis eorum aliquæ Contractus etiam soleant appellari, cuiusmodi est acceptilatio, compromissum, arbitrium, tutela, cura, negotia gesta. Ego vero, hæc omnia, & alia id genus, non contractus, sed quasi contractus appello; de quibus etiam breuiter tractabo.

Secundo queritur, Quomodo contractus à quasi contractibus distinguantur? Respondeo, contractum, siue ex vna parte tantum, siue ex vtraque hinc, & inde obligationem pariat, requirere consensum eorum, qui contrahunt: at vero quasi contractus, siue ex vna parte, siue hinc, & inde obligationem producat, talem consensum non requirit, sed sit sine consensu alterius: Ita, vt quasi contractus fiat nobis inscius, vel etiam inuitus. Sit exemplum: Caius gerit vtiliter negotia Titij absentis, & ignorantis, cum eo quasi contraxisse videtur, & tamen inscio Titio. Item officio Iudicis, Titius cogitur suscipere tutelam, vel curam Seij, ideo cum Seio, quasi contrahit; quia inuitus compellitur curarum huiusmodi onus suscipere, ac sustinere. Quod si reciprocam obligationem gignat, potius est contractus dissolutio, quam contractus. Verbi gratia. Quamvis in transactione, compromisso, & alijs huiusmodi actionibus, sit obligatio ex vtraque parte, non tamen contractus, sed quasi contractus dicuntur, quia sunt contractuum præteritorum, & obligationum solutiones. Transactio enim est de re dubia, & lite incerta, & nondum finita, pactio, non gratis, sed aliquo dato, vel recento, vel promisso. *l. 1. ff. de Transactionibus, & l. Transactio. C. eodem tit. cap. Super eo. eodem titulo.* Per transactionem igitur lis dirimitur, & debitum dubium, & incertum dissoluitur: ac proinde non contrahitur, sed potius contractus præteritus finitur. Sic etiam acceptilatio, non est contractus; sed potius contractus, siue obligationis, & debiti solutio, vt constat, ex *l. 1. ff. de Acceptilationibus, & Institut. Quibus modis tollitur obligatio, & litem per acceptilationem.* Idem Iuris est de compromissio, & Arbitrio.

Qua ex culpa quis in contractibus teneatur.

CAPVT IV.

SCIENTIUM est in contractibus spectanda esse tria; Dolus, Culpa, & Casus fortuitus. Dolus, est caliditas, fallacia, machinatio ad circumueniendum, vel decipiendum aliquem adhibita. *l. 1. ff. de Dolo.* Culpa est, imprudentia, vel inscitia, qua quis ignorat, quod scire deberet. Est itidem negligentia, qua quis non prouidet, aut non cauet; aut non facit, quod alioqui prouidere, cauere, vel facere deberet.

Differt culpa à Dolo, quod Dolus est ex animo, & voluntate nocendi: Culpa vero est, vel cum scientia quidem, sed sine voluntate lædendi, vel sine scientia, & proposito lædendi.

Casus fortuitus est inopinatus rei euentus, qui hominum prouidentia cauere, aut præuideri non potest, vt mortes seruatorum absque vlla culpa, latronum, vel hostium incursum, piratarum insidias, ruina, tumultus, naufragium, fuga seruorum, qui custodiri non solent. *Hæc omnia habentur ex l. in rebus commodatis. §. 1. ff. commodati.*

Porro culpa, in Iure Ciuili triplex dicitur, Lata, Leuis, & leuissima. Lata culpam ius appellat, non intelligete, vel non nosse, quod omnes intelligunt, vel nouerunt. *l. Lata. ff. de Verbo significat.* Sic etiam lata culpa est, non facere, vel non prouidere, vel non cauere, quod omnes faciunt, vel prouident, vel cauent. v. g. Depositum apud te librum, tu reliquisti eum in domo tua foribus aperis, super scammum, quem Titius surripuit: Lata culpa fuit in re; quia

te; quia non fecisti, quod omnes cauti, & prudentes faciunt consueverunt. Leuis culpa est, non facere, quod homines diligentes faciunt: veluti, commodauit tibi Caius vestem, tu vero eam reliquisti in arca clauis non obserata; quæ vestis deinde furto est sublata. Leuem culpam admisti, quia non fecisti, quod homines alioqui diligentes faciunt.

Leuissima culpa est, Non facere, quod homines diligentissimi facere soleant. *l. Si putator. ff. Ad legem Aquiliam. & l. Titius. ff. de Officio Præsidi.* Vt, Caius deposuit apud Titium vasculum; & Titius illud posuit in arca, & clauis eam obserauit, sed non animaduertit, vel non obseruauit an arcam obseruaret; & ita arca non clausa exiit domo, & vasculum ibi seruatum alius abstulit, leuissima fuit culpa Titii.

Hi s. politis, tres præceptiones, quæ dicuntur Regule, ex ipso Iure Canonico, & Civili colliguntur, ac cogitandum, ex qua culpa quis in contractibus teneatur.

Prima Regula est hæc: Quando contractus est in utilitatem solus accipiens, tunc accipiens tenetur non solum ex dolo, & culpa lata, sed ex leui, & leuissima, vt in commodato, quod plerumque solum est gratia accipientis. *Hæc Regula colligitur expresse ex l. Contractus. ff. de Regul. Iuris. & confirmatur in cap. 1. de Commodato.* Eam habet Glossa, in citata *l. Contractus.* Glossa itidem in cap. 1. de Commodato. Et huiusmodi prima Regula ex ipso Iure naturali locum, & vim habet, vt patet.

Ex quo fit, vt merito refutetur, quod docet, Sotus *lib. 4. de Iustitia, quæst. 7. art. 2. conclus. 4.* videlicet, eum, qui commodatum accipit, nequaquam teneri secundum conscientiam ex leui culpa, quæ lethale peccatum non sit, quæ profecto sententia pugnat cum Iure Civili; in *l. Contractus modo citata:* cum Canonico item Iure. *cap. 1. de Commodato.* Vnde iure optimo eam refellit Nauarrus in *Manuali cap. 17. num. 184.* Aduertatur enim Sotus in hoc, omnibus, tum Civilibus, tum Canonici iuris Doctores, imò etiam Theologis: vt constat ex Siluestro verbo, *Culpa, quæst. 4. & verb. Commodatum, quæst. 8.* & Angel. eod. verb. *num. 4. & verb. num. 4. & verb. Commodatum, num. 11.*

Obijcies, verisimile non est, eum, qui commodatum accipit, obligari secundum conscientiam ex leuissima culpa, quæ veniale tantum delictum sit. Respondeo, huiusmodi obligationem non nasci ex peccato, sed ex natura, & conditione contractus: nam vis, & ratio commodati hoc habet, vt, qui accipit, debeat esse diligentissimus in custodienda re accepta: Nam qui commodat, rei usum gratis, & liberaliter concedit, & qui accipit, in suam tantum utilitatem accipit: ergo debet rem commodatam custodire ea diligentia, qua res suas custodit.

A prædicta Regula excipitur Precarium, quod solum in utilitatem recipientis est, & tamen is, qui rem precario recipit, ex dolo, & lata culpa tenetur, non ex leuissima, vel leui, vt constat ex *l. Contractus. ff. de Regul. Iuris,* vbi dicitur; [Contractus quidam dolum malum duntaxat recipiunt, quidam, & dolum, & culpam: dolum tantum, depositum; & precarium.] Et *l. Quæsitum est. ff. de Precario;* verba sunt hæc. [Et illud annotatur, quod culpam non præstat is, qui precario rogauit, sed solum dolum: quamuis is, qui commodatum susceperit, non tantum dolum, sed culpam præstat.]

Quæres cur Precarium à supradicta Regula excludatur, cum solum sit gratia accipientis? Respondeo cum Iuriconsulto Vipiano in citata *l. Quæsitum est, vers. Nec inuenit;* vbi ait: [Nec inmentò dolum solum præstat is, qui precario rogauit, cum tantum hoc ex liberalitate descendat eius qui precario concessit; & satis sit, si dolum tantum præstetur, culpam tamen doli proximam contineri, quis merito dixerit:] Sententia legis est, Merito qui precarium accipit, ex dolo, & lata culpa tantum tenetur: quia precarium toto tempore, quod quis illud habet, ex liberalitate dantis existit; ac pendet; ac proinde quando-

cunque voluerit, qui precario concessit, rem suam potest repetere. At commodatum, quamuis gratis, & liberaliter datur, datum tamen iure repeti non potest, antequam is, cui datum est, utatur eo ad eum finem, ad quem accipit; & propterea qui commodatum accipit, ex leui, & leuissima culpa obligatur; non autem qui precario habet.

Secunda Regula, Quando contractus est in utilitatem solus dantis, tunc accipiens tantummodo tenetur ex dolo, & culpa lata, non ex leuissima, aut leui, vt in deposito. *Hæc Regula colligitur ex l. Contractus, superius allegata, & l. Si vis certo. ff. Interdum. ff. Commodati. l. 1. §. Is quoque. ff. de Actionibus, & obligationibus. & Institutis. Quibus modis contrahatur obligatio. §. Præterea.* Atque hæc quidem Regula cum ipso Iure naturali conuenit; quia depositum tantummodo est gratia eius, qui rem apud alterum deponit: ergo sibi imputare debet, si non eam deponit apud hominem diligentem, & fidum.

Oppones in prædictis legibus haberi, eum, qui depositum suscepit, solum ex dolo, & non ex culpa obligari; ergo non tenetur ex lata culpa. Respondeo, Leges, & Iura lata in culpam cum dolo æquare. *l. Quod Nerui. ff. Depositi, & l. Magna diligentia. ff. de Verbor. significationibus. & l. si Mensor factum modum dixerit. & l. Is cui. §. Si hares. ff. de in possessione legatorum.* Vnde quando Leges, & Iura dicunt, in contractibus culpam esse præstandam, culpe nomine intelligunt aliquando leuem, & aliquando leuissimam. Quando itidem decernunt, vt in contractibus dolum solum, non culpa præstetur, appellatione doli comprehendunt latam culpam; & culpe nomine accipiunt leuem, & leuissimam.

Tertia Regula est: Quando contractus est in utilitatem vtriusque, tunc accipiens, non solum ex dolo, & culpa lata, sed etiam ex leui tenetur, non tamen ex leuissima: vt in empto, & vendito; locato, & conducto, & societate. Hæc Regula continetur in *l. Contractus. ff. de Regul. Iuris,* vbi dicitur, dolum, & culpam recipere contractus sequentes, videlicet, mandatam, commodatum, venditum, pignori acceptum, locatum. Quo in loco Iuriconsultus cum vendito, pignore, locato, qui sunt contractus gratia vtriusque, coniungit mandatam, & commodatum, qui tamen duo contractus non videntur cedere in utilitatem vtriusque: nam mandatam solum est gratia mandatoris, & commodatum eius qui accipit.

Reuera Iuriconsultus coniunxit mandatam, & commodatum cum alijs contractibus, qui sunt in utilitatem vtriusque; quia commodatum quamuis plerumque sit gratia solus accipientis, aliquando tamen est etiam gratia dantis, & accipientis. Vt si ego tibi commodem vasa attingentia, vt communem amicum meum, & tuum excipias. Mandatum itidem frequenter est solus gratia mandatoris, sed aliquando etiam est in utilitatem eum dantis; tum accipientis mandatam, vt suo in loco dicam. Præterea Iuriconsultus in dicta *l. Contractus* solum duo membra contractuum constituit. At ut enim, inquit, sunt contractus, in quibus solum dolum præstatur, aut in quibus dolum, & culpa: Vbi nomine doli, intelligit latam culpam; & culpe appellatione leuem, aut leuissimam. Ac ideo coniungit mandatam, & commodatum; cum vendito, pignore, & locato.

Quæstio esse poterat, Qua ex culpa teneatur quis in quali contractibus? Sed hanc quæstionem inferius tractabo, cum ad quasi contractus accedam.

De iureiurando, quod in contractibus adhiberi solet ad eos confirmandos.

CAPVT V.

PRIMO quaeritur, An iusurandum contractibus adhibendum confirmet eos, quamvis alioqui iure civili sint irriti, & inanes: De hac Quaestione Bartolus, & Paulus, & alij in l. Si quis pro eo. ff. de Fideiusoribus, Innocentius, Ioan. Andreis, Hostiensis, Panormitanus, & Imola in cap. Cum contingat, de Iureiurando, Archidiaconus, Anchar. Franciscus, Gemmanus in cap. Quamuis pactum de pactis, in Sexto. Couarr. in Relect. super idem cap. par. 2. §. 2. & seqq. & par. 3. & seqq. §. 1. & seqq.

In hac re in primis est Regula iuris in cap. Non est obligatorium, de reg. iur. in 6. in qua habetur. [Non est obligatorium contra bonos mores praestitum iuramentum:] quae Regula sumpta est, ex l. Contractus. ff. De reg. iur. & l. Si unus. ff. de Pactis, in quibus dicitur, non valere pactiorem, si dolus praestetur: & ex l. Generaliter. ff. de Verb. oblig. ubi verba sunt: [Generaliter nouimus, turpes stipulationes nullius esse momenti.] Et sententia Regulae est, iusurandum vim obligandi non habere, quando est de re, quae turpitudinem continet: nam illud dicitur esse contra bonos mores, quod est turpe, siue quod absque peccato fieri nequit, eo quod sit per se malum, siue naturali iure damnatum, iuxta id, quod legitur in cap. In malis. 22. quaest. 4. [In malis promissis rescinde fidem: in turpi voto, muta decretum.] Quam quidem Regulam, ita explicant, Dynus, & Glossa, & Couarruias. Vnde nullus momenti est pactum iuratum, ne dolus praestetur in contractibus: quia est contra bonam fidem l. Contractus. ff. de reg. iur. Non valet itidem pactum, in quo iurauit Titius se interfectorum Caium innocentem, aut proditurum Principem, vel Rempublicam, aut expulsum domo uxorem, aut filios, aut subtracturum, vel denegaturum alimenta patri, aut filio. Iusurandum in his est contra bonos mores, quia est de rebus, quae turpitudinem in se continent.

Est, & alia secunda Regula, quae continetur in cap. Quamuis pactum, de pactis, in Sexto, ubi Pontifex sic ait: [Quamuis pactum patri factum a filia, dum nuptui tradebatur, vt dote contenta, nullum ad bona paterna regressum haberet, improbet lex Civilis, si tamen iuramento non vi, nec dolo praestito firmatum fuerit ab eadem, seruari debet, cum non vergat in aeternae salutis dispendium, nec vergat in alterius detrimentum.] Ac si diceret, seruandum est iusurandum interpositum, cum non sit contra bonos mores. In cap. Etiam cum contingat, de Iureiurando, dicit Innocentius III. alienationes rerum dotalium, vel propter nuptias receptarum, in quibus mulieres consentiunt, legitimis sanctionibus esse prohibitas, immo etiam irritas; at vero si eas, mulieres iusurandum firmauerint, tale iusurandum mulieres implere debere. Haec in Iure Canonico. Cum quo etiam cohaerent id, quod habetur in aucth. Sacramenta puberum. C. Si aduersus vendit. ubi Fredericus Imperator ait: [Sacramenta puberum sponte facta super contractibus rerum suarum non retractandis, inuolubiliter custodiantur. Per vim autem, vel per iustum metum extorta etiam a maioribus, nullius esse momenti iubemus.] Sic Imperator.

His positis, dubiae quaestio est, An eos contractus, qui nullam quidem turpitudinem continent, sed nihilominus Iure civili, non Canonico, sunt irriti, iusurandum confirmet, non solum ita, vt qui contrahunt, seruare cogantur iusurandum, alioqui perituri poena teneantur, sed etiam ita, vt ipsi contractus sint rati, & firmi, adeo, vt etiam haeredes contractuum stare contractibus debeant, & ipse qui iurauit, quamuis omni iusurandi vinculo sit legitime solutus?

Dux sunt opiniones, vna est asserentium, iusurando contractus confirmari solum, hoc sensu, vt is, qui iurauit, debeat secundum conscientiam rem iuratum implere, nisi a Sacramenti vinculo legitima auctoritate absoluitur: non autem hoc sensu, vt contractus eo ipso, quo est iuratus valeat. Vt puta iurauit quis se testamentum non reuocaturum, ac deinde secundum facit testamentum reuocato priore, est periturus, quia iusurandum non seruat: valet tamen secundum testamentum, non primum. Hanc opinionem sequuntur Ioannes Faber, Cumanus, Antonius Butrius, Fortunius, Ioan. Igneus, Portius, & alij apud Couarruiam loco citato.

Alter sententia est, Iusurando confirmari contractum hoc sensu, vt non solum iusurandum seruari debeat, sed etiam, vt ipse contractus, qui alioqui esset irritus, sit ratus, & firmus. Ita Bart. Bald. Ang. Corneus, & Iason. in aucth. Sacramenta puberum. C. Si aduersus vendit. Curtius Iunior, in consil. 47. Aretinus, consil. 22. Calder. Ioan. Andr. Ioan. Lignan. Panorm. Anchar. Cardin. Alciat. & Imol. in cap. cum contingat, de iureiuran. Archid. Franc. & Gemin. in cap. Quamuis pactum, de pactis, in Sexto. Et haec opinio magis ad veritatem accedit, quoniam tamen in cap. Quamuis, & in cap. Cum contingat, & in aucth. Sacramenta puberum, solum expresse dicitur, iusurandum in eiusmodi contractibus esse seruandum: at in cap. Quamuis, etiam habetur pactum iusurando firmari. Communis itaque opinio, iuxta Bartolum in loco citato, de hac re quaedam praecipue, siue regulas proponit.

Prima Regula. Quando contractus, siue pactum, siue conuentio est contra bonos mores, videlicet, cum est de re, quae turpitudinem habet, & absque peccato eius qui iurat, fieri non potest: tunc nec iusurandum confirmat contractum, nec obligat iurantem; & hoc est, quod dicitur in Regula iuris, in cap. Non est obligatorium, de Regula iuris, in Sexto. Et quod habetur in cap. In malis. 22. quaest. 4. ex Isidoro, [In malis promissis rescinde fidem: in turpi voto muta decretum.] Hoc est: cum iusurandum turpitudinem continet ex parte materiae, in quam cadit ipsam iusurandum, vel ex parte eius qui iurat, seruandum non est. Vnde in l. Non dubium. C. de Legibus, habetur, contractum initum contra legem, nullius esse momenti, etiam si in eo fuerit sacramentum admissum. Sensus legis est; contractus, qui turpitudinem habet ratione materiae, vel ratione iurantis, non confirmatur iusurando, Couarruias in Relect. citata super cap. Quamuis pactum, par. 2. in initio. num. 1. vers. 3. Ex his constat.

Pactio de futura successione in haereditatem viuentis facta absque consensu eius, de cuius haereditate agitur, non confirmatur iusurando: quia turpe est, fieri pactum de haereditate viuentis, sine eius consensu. l. Pactum, quod dotali. C. de Pactis, & l. Pactum dotali. C. de Colatio.

Stipulatio poenalis apposta promissioni de non reuocando testamento, non confirmatur iusurando, quia contraria est bonis moribus. l. Stipulatio, hoc modo concepta. ff. de Verborum obligat.

Stipulatio poenalis addita promissioni de nuptijs contrahendis non confirmatur iusurando, quia tollit liberam facultatem, quam matrimonium requirit, cap. Gemma. & cap. Cum locum, de sponsalibus, & l. Alia. §. Ultimo. ff. soluto matrimon. Pactum, quo tollitur privilegium conueniens marito, ne in id, quod facere possit, condemnatur, sed in solidum, non valere, dicit Iurisconsultus; quia est contra bonos mores; videlicet contra reuerentiam, quae marito exhibenda est, & ideo non confirmatur iusurando. Quare renuntiatio, qua quis renuntiat privilegio sibi competenti, ob reuerentiam, quae sibi iure naturali debetur, etiam iusurando non confirmatur. Glossa, & Bartolus, Imola, Alexander, in l. Alia. citata, & Couarruias Relection. superius producta, par. 2. Initio in 4. vers. 3. Postremo ex hoc.

Iura sanguinis, qualia sunt cognatio, agnatio, consanguineorum amor, & dilectio, nulla lege civili tolli queunt. *Iura sanguinis. ff. de Regul. Iuris. l. Ius agnationis. ff. De pactis. Et l. Abdicatio. C. de Patria potest.* Vnde pactum, quo quis renuntiat tali iuri, iureiurando non confirmatur; quia est contra ius naturale: at si quis renuntiet privilegijs, quae sanguini tributa sunt solo iure civili, & iuret, valet renunciatio iurata. *Couarruias loco citato.*

Renunciatio, quae Monialis renuntiat privilegio sibi competenti, ne cogatur ad Iudicem accedere causa dicendi testimonij, iuxta privilegium concessum certis personis in *l. Ad egregias. ff. De iureiuran.* non confirmatur iureiurando; quia id iure naturali debetur. *Couarr. & alij Relict. supradicta, num. 8.* vel potius, quoniam ratione voti, & iuris canonici in *cap. 2. de Iudic. in Sexto*, & Monasterio egredi non possunt Moniales.

Clericus, etiam adhibito iureiurando, renuntiare non potest privilegio fori, videlicet, ut apud Iudicem laicum conveniri queat. *cap. Si diligenti, De foro competen.* quia est contra bonos mores, & contra canones, & Ius divinum.

Non confirmatur iureiurando pactum, ne maritus possit agere contra uxorem, ob res amotas; quia tali pacto mulieres ad furandum invitantur. *l. Mulieres. ff. de Pact. dotal.*

Non confirmatur iureiurando pactio; qua quis pactus est, se non delaturum furem, latronemve ad Iudicem; quia turpitudinem continet. *l. Si. ff. De pactis.*

In hac Regula dictum est, Quando contractus solo Iure civili prohibitus est, & irritus, confirmatur iureiurando; quia si prohibeatur, vel irritus fiat eo quod sit vel, vel vel dolo factus, iureiurando non confirmatur, *ut habetur in cap. Quamvis pactum. De pactis in Sexto. cap. Cum contingat. De iureiuran. cap. Licet. eod. tit. Et Libro. Et l. Sacramenta pube. C. Si aduer. vendit.* videlicet, quando iusurandum dolo extortum est.

Item si prohibeatur quia factus est sine iudicio, veluti a furioso, vel a puero nondum rationis compote, non confirmatur iureiurando; quia est contractus sine consensu, qui iure naturali in contractibus requiritur.

Dubia quaestio est, An donatio facta a prodigo, cui interdictum est donare, iuxta id, quod habetur in *l. Is, cui bonis. ff. De verb. obligat.* si iureiurando confirmetur, valeat? Antonius, Imola in *cap. Cum contingat. de iureiur.* Romanus, & Aretinus in *l. Is cui bonis, praedicta*, censent valere; quia prodigus prohibetur, ne bona sua perdat, & dissipet: ergo lex id vetuit gratia ipsius prodigi, ac proinde si donationem factam iuret, sit rata, & firma donatio. Ceterum Bart. Bald. Ang. Paul. Alexand. Ripa, Iason, quos citat, & sequitur Couarruias *Relict. iam dictas par. 2. ff. 3. num. 8.* negant talem donationem iureiurando confirmari: id probant, quia tam lex prohibet, eo quod prodigus merito credatur donare sine iudicio, temere, fraude, & dolo, & quadam animi leuitate tractus. Hae sententia mihi magis probatur.

Si quis, An contractus, qui secundum legem civilem creditur, aut videtur factus fraude, vel dolo, confirmetur iureiurando? Respondeo, minime. Bartolus in *l. Omnes populi ff. De iustitia*, Cardin. Imola, & Panormit. in *cap. Cum contingat, de iureiuran.* Et hanc esse communem sententiam, testatur Couarruias loco citato, *num. 8. ad finem.*

In dubium etiam vocatur, An si quis iuret metu cadente in constantem virum, contractum, qui iure civili est irritus, iusurandum tali metu extortum confirmet? Veluti si latroni minanti mihi mortem, iurem me illi daturum centum aureos. Vel si alienatio rei dotalis ab uxore, vel contractus a minore iuratus sit. Communis est opinio teste Couarruias *de sponsal. par. 2. cap. 3. ff. 5. num. 1.* non confirmari iureiurando talem contractum, quod attinet ad eum, qui metu iusurandum extorquet: sed difficul-

tas est, an sit necessaria Sacramenti absolutio, ne si qui iuravit, debeat iusurandum servare? Panormitanus, Francus, Felinus, Alciatus, ut ait Couarr. negant esse necessarium. At Ioan. Monachus, Ioan. Andreas, Baldus, & alij multi affirmant. Couarr. putat probabiliorum esse secundam sententiam; at Iudices communiter primam sequuntur.

Secunda Regula, Quando contractus Iure civili, non naturali, diuino, vel Canonico, prohibetur, & est irritus si iureiurando confirmetur, tunc non solum iusurandum obligat iurantem, sed facit etiam, ut ipse contractus subsistat, & valeat: ut patet in multis exemplis, quae subiiciam.

Donatio enim, quae excedit quantitatem quingentorum solidorum aureorum, qui valeat nostros octingentos quinquaginta aureos (eo quod singuli solidi auri continebant decem, & septem Julios Italicos, siue Regales argenteos Hispanicos, & noster aureus nummus est in Italia decem Juliorum Italicozum) absque infirmatione facta, iure civili nullus momenti est: at si iureiurando confirmetur, rata est, & firma, vt inferius ostendam.

Donatio inter patrem, & filium familias, Iure civili non valet. *l. Donationes, quas parentes. C. de Donatio.* Sed iurata confirmatur, ac valet, ut etiam infra patebit.

Donatio inter virum, & uxorem Iure civili non subsistit: at interposito iureiurando confirmata, vim habet, ut habet probabilior opinio: de qua deinde suo loco, & Couarruias in *Rubr. de testam. par. 2. num. 10.*

Donatio a minore sine curatoris consensu facta, iure civili est irrita, & inanis; at iurata consistit: ut docent Auctores in *l. Sacramenta puberum. C. Si aduersus vendit.*

Donatio omnium bonorum praesentium, & futurorum, nulla est iure civili: sed si iureiurando confirmetur, valet. *Couarr. Rubr. de testam. par. 2. 4. Et 5.* ut infra etiam ostendam.

Alienatio rei dotalis, vel rei donatae propter nuptias etiam consensu uxoris, iure civili non consistit. *l. Cum his. ff. de Transactionibus*: at si iuret, sit rata, & firma. Auctores in *cap. Quamvis pactum, de pactis, in Sexto.* Item *l. Et 2. ff. Ad Senat. consul. Velleianum, Et l. Et l. Quamvis. C. eod. tit.* Foemina non potest pro alio fideiussere, vel se obligare: si tamen renuntiet huiusmodi legis beneficio, & renuntiationem iuret, valet fideiussio iurata. *Glosa, & alij in cap. Ex rescripto, de iureiur. an.* Et est communis opinio, ut testatur Couarr. in *Relict. supra citata, par. 2. ff. 3. num. 5.*

Renunciatio, qua filia dote contenta cum nubit, renuntiat haereditati paterna, iure civili non valet: at confirmata iureiurando vires habet. Abbas, & Imola, & alij in *cap. Cum contingat, de iureiur.*

Pactum, quo pater promittit se aequis portionibus institutum haereditatem filiam, cum fratribus, iure civili improbat, & nullius est momenti; attamen iureiurando adhibito confirmatur.

Alicubi sunt statuta, quibus cauetur, ne maritus donare possit arrhas uxori ultra decimam partem suorum bonorum. Si tamen fuerit iurata donatio artharum decimam partem excedens, ipso iureiurando confirmatus, & valet.

Cautum idem est alicubi, ne foemina donare, vel alienare queant, sine consensu duorum consanguineorum eam proximè attingentium, vel sine consensu duorum vicinorum, qui sint eius domui maxime propinqui: si iureiurando donatio, sine ea solemnitate, vel alienatio confirmetur, vim habet.

Alia Regula de eadem re proponuntur.

CAPVT VI.

DUBIÆ quæstionis est, An si qui iurauit huiusmodi contractus, fuerit iurifurandi religione, & vinculo legitime solutus, adhuc ipse contractus rarus sit, & firmus? Dux sunt opiniones; vna est afferentium, tunc contractum irritum esse. Abbas in cap. Cum contingat, de iureiurand. nu. 19. Cardinalis, & Antonius in cap. Debitores, de iureiurand. Felinus eod. cap.

Alterâ sententia est, adhuc contractum esse ratum, & firmum. Angelus in consil. 160. & Panormitanus sibi contrarius in cap. 1. De iureiurand. & proculdubio hæc opinio magis ad veritatem accedit, vt ait Couarruias in Relict. super cap. Quamuis, de pactis in Sexto, par. 2. §. 1. nu. 7. ver. Quarto ex communi.

Tertia Regula. Quando contractus, vel pactum turpitudinem aliquam habet ex parte eius, cui fit, non tamen ex parte eius qui facit, tunc si iurifurandum interponatur, nõ confirmatur contractum, quatenus attinet ad eum, cui iuratur, sed obligat promittentem, vel iurantem, vt, quod iuratur, implet. Veluti, promittit quis simpliciter se vsuras soluturum Titio vsurario, non cogitur soluere vsuras promissas; at si iuret se soluturum, eas soluere compellitur ratione iurifurandi, quod interposuit, vsurarius tamen debet restituere solutas, cap. Debitores, de iureiur. Ac prout iurifurandum non confirmat promissionem, quatenus est facta vsurario; quia is turpiter, & iniique accipit.

At vero, quia is qui promittit se soluturum vsuras, licite promittit, vt iniquam vexationem redimeret; ideo si promissionem iurauerit, non debet impleri, quia absque periculo salutis æternæ potest iurifurandum seruare.

Dubiæ quæstionis est, An si filiusfamilias renuntiet Senatufconsulto Macedoniano, & eam renuntiationem iureiurando confirmet, valeat eiusmodi renuntiatio? Hanc quæstionem tractabo inferius, cum de mutuo disputabo.

Insuper in dubium tractatur, An pactum legis commissoria in pignoris confirmetur iureiurando? De hoc etiam infra in Tractatu de pignoris.

Item incidit quis in latrones, quibus necem ei minantibus promittit se daturum mille aureos: non cogitur simpliciter promissionem implere: at si iurauit eam, iurifurandum seruare compellitur; & nihilominus talis promissio, & pecuniæ solutio vim non habet quantum quidem ad latrones attinet, qui solutos aureos reddere secundum conscientiam coguntur, quia turpiter, & iniique acceperunt.

Præterea clericus iusto meta coactus beneficium se dimissurum iurando promittit, iurifurandum seruare debet: sed odio eius, qui per metum sacramentum extorsit, à iurifurandi vinculo absoluitur, & in eadem Ecclesia ministrare permittitur. cap. Si vero, de iureiurand. & cap. Ad audientiam, de his, que vi, metus causa sunt.

In his causis, si is qui iurauit, iurifurandi nexu, & religione soluitur, ipsa promissio, vel pactio, vel contractus amplius vim non habet. Abbas in cap. Cum contingat, nu. 19. De iureiurand. Couarr. Relict. iam dicta, par. 2. §. 1. nu. 7.

Dubiæ quæstionis est, An iureiurando confirmetur pactum, quod est contra legem cuiusdam latam principaliter ob publicum, & commune bonum? Bartolus in l. Si quis pro eo, ff. De fideiussor. negat confirmari iureiurando; quia nequit ius publicum pacto priuatorum remitti l. In-

ter debitorem, & l. Ius publicum, ff. de pact. & cap. Si diligenti, de foro competen. Hanc sententiam sequuntur communiter omnes, tum Iuris Civilis interpretes in ea lege si quis pro eo, tum etiam Iuris Canonici Doctores, Anton. Abbas, Cardin. & alij in cap. Cum contingat, de iureiurand. vt ait Couarr. in Relict. prædicta, super cap. Quamuis pactum, par. 2. §. 2. nu. 1. Et ratio est manifesta; quia eiusmodi pactum nocet bono communi, siue publico, & ideo est etiam contra bonos mores: nam publico bono obesse iure non possumus.

L. 2. & l. Quomodo. C. de Agricol. lib. 11. statutum est, Ne quis possit vendere prædium, & retinere colonos cultura prædij adscriptos, ea lex lata est ob publicam utilitatem agrorum. Vnde pactum de vendendo prædio, sine colonis ipsius prædij cultura adscriptis, vbi eiusmodi lex fuerit moribus venturum recepta, vt est in Polonia, iureiurando non confirmatur. Couarr. loco citato.

L. Senatus, ff. De contrahen. emption. & l. Casera, ff. De legat. 1. prohibitum est ne quis vendat marimora, aliaque res affixas ædibus, eo quod interest Republicæ ædificia minime deformari, ne vides deformetur. Pactum huic legi contrarium iureiurando non confirmatur. Bartolus eo in loco, quem paulo ante produximus. Hoc locum habet, vbi ea lex fuerit vsu approbata.

L. Propterandum, §. Sed, & si quidem. C. De indic. statutum est instantiam litis per triennium extingui: ea lex condita est, ob publicam utilitatem, vt lites finem habeant. Bartolus censet, pactionem inter litigantes, vt ea duret ultra triennium, iureiurando non confirmari. At secundum Felinum, Iasonem, & alios teste Couarruias loco citato, nu. 4. communis opinio est, iureiurando confirmari eiusmodi pactionem. Hoc tamen ideo est, quia ea lex, vel iure Canonico, vel vsu sublata est.

L. Miles, ff. De re indic. cautum est, ne donatio à milite facta concubina valeat quia eiusmodi lex est, ob publicam utilitatem: talis donatio iureiurando non confirmatur. Anron. Iason, & alij, quos refert, & sequitur Couarr. in eod. loco, ver. Quinto ipso.

Dubiæ etiam quæstionis est, An quando lex dirigit verba in contrahentem, non autem in contractum, veluti si lex prohibeat ne certæ personæ contrahant: iurifurandum confirmet contractum iure Civili prohibitum? Bartolus, & cum eo communis opinio Iuris Civilis interpretum sentit, non confirmari iureiurando, vt testatur Couarruias, in Relict. superius allata, par. 2. §. 2. nu. 1. eo quod is, qui agit contra huiusmodi legem, lethaliter peccet, cum prohibeatur contrahere, & iurifurandum confirmare non potest id, quod est peccatum. Hanc sententiam Bartoli refutant Anton. Abbas, Ancharan. Imola in cap. Cum contingat, de iureiurand. Felinus, Decius, Paulus, Corneus, Alexander, Iason, quos omnes memorat, & probat Couarr. quo diximus in loco, nu. 7. & Alciatus dicit contra Bart. sentire communiter omnes Canonici iuris Doctores.

Quarta Regula, Quando in contractu, vel pacto iurifurandum interponitur, quod est contra naturam, & substantiam ipsius contractus, vel pacti, tunc iurifurandum quamuis obliget iurantem ad præstandum id quod iurauit, nõ confirmat tamen contractum, sed potius sequitur ipsius naturam, & substantiam: vt colligitur ex cap. Quomodo, de iureiurand. & ex l. vlt. C. de Liberali causa, vt docet Couarr. in Relict. super cap. Quamuis pactum, de pact. in Sexto, par. 2. §. 4. nu. 1.

Exempli causa, Iuravit Titius, se non reuocaturum testamentum, at nihilominus reuocauit postea, facto secundo testamento: valet secundum, non primum; quia testamentum sua natura est reuocabile vsque ad mortem. Non enim confirmatur, nisi morte testatoris. Hebr. 9. Bart. Bald. Salic. Alexand. Albericus, Corneus, Ripa, Iason, Oldrad. Ioan. Andr. apud Couarr. in Rub. de testamen. par. 2. nu. 15.

Quæres, An Titius sit periturus in reuocando primo testamento? Bart. Bald. Ang. Cynus, Aret. Alexand. Crocius, & alij apud Couar. loco citato, Respondent, non esse periturum: quia iurandum de non reuocando testamento, est contra bonos mores, ac proinde vim obligandi non habet, iuxta id, quod habetur in cap. Non est obligatorium, de reg. iur. in Sexto. Sed verius est, quod dicit Couar. loco citato, secutus Ioan. Andr. Archid. Anchar. Imol. Fel. & alios, quos commemorat loco citato, esse periturum: quia non est iurandum de re, quæ turpitudinem habeat. Nam quantum moribus Romanorum receptum fuerit, ne cui adimeretur potestas testandi; iure tamen naturali potest quis sibi liberam testandi facultatem auferre.

Item quis non habens liberos, sua bona alteri donauit, & iurauit se eam donationem non reuocaturum, & postea nati sunt liberi, ea donatio rescinditur ortu filiorum, iuxta id quod habetur in l. Si unquam. C. de reuocan. donatio. Quæ quidem est opinio multorum, quos adfert Tiraquel. in l. citata. Si uero quæ, in Principio, num. 165. & testatur Couar. in Relect. superius dicta, par. 2. §. 4. num. 3. Et ratio huius est, quia iurandum non confirmat donationem, sed potius sequitur naturam donationis, quæ generatione filiorum est reuocabilis; quoniam censetur facta sub ea tacita conditione, si filij nati non fuerint, neque enim donator aliter eam fecisset. Prætere iurauit Titius Gaius se ei venditurum suam domum, & postea vendidit, & tradidit Seio, iurandum non confirmat primam venditionem, ita ut illa valeat, non secunda; quia secunda cum traditione perfecta, primæ præferretur, quæ in solo consensu consisteret, Titius uero fuit periturus.

Secundo quaeritur, An id quod fit contra pactum, conventionem, vel contractum iuramento confirmatum valeat? Specul. tit. de Instrumenti editione. §. Compendiose. num. 25. & Hostien. in Summa. tit. De sepulchris. §. An licitum. vers. Si quis eligit sepulchrum. Rayn. in Summa. tit. De sepulchris. generatim negant valere: quia facere contra pactum iuratum, est contra bonos mores; & iurandum in pacto interpositum, vel in conventionem, vel in contractu confirmat id quod iuratur: ergo illud valet, non id, quod fit contra iurandum. Communis opinio est, sæpe ratum esse & firmum id, quod fit contra pactum, vel contractum iuratum. Id patet exemplis. Titius promisit, & iurauit se uxorem ducturum Catherinam, & nihilominus postea duxit Franciscam: valet matrimonium cum Francisca contractum, cap. Ex literis de spons. Iurauit quispiam (quod idem attuli exemplum superius) se certam domum Caio venditurum; sed postea vendidit, & tradidit Titio, rata est & firma secunda venditio, iuxta id quod habetur in l. Quoties. ff. De rei vendit. Iurauit idem Caius, se non reuocaturum Titium Procuratorem ad matrimonium contrahendum constitutum; ac deinde reuocauit: valet reuocatio. Gloss. in cap. ult. de Procuratori. in 6. Titius habens liberam facultatem conferendi beneficium Ecclesiasticum, iurat se darurum Caio, & postea in Seium contulit, firma est in Seium collatio beneficij. Ioan. Selua in tract. de Beneficijs, par. 3. quæst. 27. & Couar. loco citato, num. 5. Idem dicendum, quando quis iurauit se Titium electurum, vel nominaturum ad officium, vel beneficium, & postea elegit, vel notauit Caium. Prætere iurauit Præfectus Ecclesiæ se non alienaturum res Ecclesiæ suæ, etiam in causis iure concessis, & seruata solemnibus iuris formula, & nihilominus alienauit in causa iure permittita; alienatio facta consistit. Quare in his, & alijs similibus, Regula est, quando contractus, rei traditione perficitur, & primus solo consensu verbis expresso, valet secundus contractus, quantum primus fit iure iurando firmatus; quia in secundo contractu, qui rei traditione completur, dominium ad alterum transit, non autem in primo, qui in consensu, & iure iurando consistit: periturum tamen admittit, qui à primo contractu, siue promissione, siue pacto iurato recessit.

Tertio quaeritur, An laici legislatores, siue Principes possint lege, vel statuto cauere, ne iurandum in con-

tractibus interponatur? Item, ut contractus minorum, vel feminarum, in quibus deest solemnibus certa formula, præsumantur, & habeantur tanquam dolose facti, & ideo irriti, etiam si iurati fuerint: exempli causa, ut mulier non possit contrahere, nec obligari, sine consensu duorum consanguineorum, tamen contractus iurauerit. Sciendum est, in cap. ult. de Foro compet. in 6. Constitutum esse, ut ratione iurisdictionis interpositi laicos coram Iudice Ecclesiastico conveniantur, ita ut per censuram Ecclesiasticam compelli queat ad illud seruandum. Vnde alicubi laici legislatores statuta condiderunt, pœnis constitutis in tabelliones, quorum permittitur in contractibus iurandum adhibetur; id vero laici facere se testantur; quia sæpenumero contingit, ut in contractibus pactis, & conventionibus iurandum præferretur in fraudem civilium legum, siue civilis iurisdictionis & potestatis; videlicet, ut caute, vel controuersæ contractuum ad Iudices Ecclesiasticos deferantur.

Dux sunt in proposito quaestione opiniones, una est asserendum, posse laicos legislatores prohibere ne iurandum in contractibus, vel pactis interponatur, præsertim in ijs contractibus, qui iure civili, absque iure iurando sunt rati, & firmi. Immo posse etiam statuere ne tale iurandum, contractum, alioque legibus irritum, conueniet: & proinde sitis, qui iurauit, legitime fuerit à iurisdictionis vinculo absolutus, stare contractui iure cogitur. Sic Imol. in cap. Cum contingat, num. 38. de iure iurand. Sic etiam Dominic. in cap. Quamuis pactum, num. 14. de pactis, in 6. Iaf. in auth. Sacramenta puerum. C. Si aduersus condit. Fortun. in tract. de ultim. sin. iuris. Illat. 20. Couar. in Relect. super cap. Quamuis pactum modo citata, par. 2. §. 3. num. 7. vers. Primo posse, Anton. Gomes, tom. 2. varia. resolut. cap. 14. num. 22. Segura in Repet. in l. §. Si uir uxori. ff. De acquir. posse. Id probant, primò auctoritate Bart. in l. Omnes populi. ff. de iustitia, & iure, ubi ait, statuto laicorum decerni posse, ut contractus legibus irriti si iure iurando firmantur, habeantur, tamquam facti dolo, vel metu: & auctoritate Bald. & Gloss. in l. Si quis inquitus. ff. De legat. 2. §. ult. Et in l. Adigere. §. ult. ff. De iure patronat. ubi ait Glossa legem circa iurandum vim habere Apostolicam.

Deinde probant, quia Reipublicæ interest plurimum, ut iurandum in certis quibusdam contractibus, vel pactis non apponatur; & si fuerit appositum, contractum non confirmet: quia spectat ad communem salutem, & pacem, ut quidam contractus, vel pacti ipso iure sint irriti.

Secundo, quia iure commune in l. Quia sub conditione. §. Si quis, sub iurisdictione. ff. De conditionibus institutionum, hæres uultu testatoris aliquid iure iurando promittens, non cogitur id iurandum seruare: quam uis cogitur id facere, quod testator iussit. Et l. 2. C. De maledicta viduitate. tollenda, prohibetur ne qua mulier iure iurando promittat uoluntatem seruare, etiam si id fuerit à testatore indictum. Quod idem etiam statuitur in l. Sacramentum. C. Quando mulier iuratis officio fungi possit.

Tertio, quia tales leges ferri à laicis expedit ad euitandas fraudes, quæ frequentissime contingunt, cum videlicet, in contractibus, vel pactis iurandum adhibeatur, ut caute contractum à civilibus Iudicibus auctoratur, & ad Iudices Ecclesiasticos deferantur.

Postremo, quia statuta multa extant laicorum Principum, quibus interdicitur, ne in contractibus, qui absque vinculo sacramenti rati, & firmi sunt, iurandum præferatur: quamuis interponi queat in his contractibus, qui sine iure iurando nullius per se momenti sunt, aut qui fauore, & beneficio ætatis rescindi possunt. Alibi etiam statuto cautum est, ne iurandum interponatur in contractibus, nisi in his, qui sunt irriti ipso iure, si absque iurisdictionis vinculo fiant, & nisi in compromissis, & donationibus perpetuis, & locationibus reddituum Ecclesiasticorum. Hactenus de prima sententia.

Altera opinio est negantium posse legibus, vel statutis civilibus

ciuilibus prohiberi, ne contractus, vel pacta, vel conuentiones iurentur, vel ne iurandum in illis adhibitum feruetur, vel ne contractus rati, & firmi habeantur, tamen iureiurando confirmantur, vel ut cessantur tamquam metu vel dolo facti, si iureiurando confirmantur. Quod si tales leges ferantur, esse irritas; quia penes laicos non fit potestas condendi leges de iureiurando prohibendo, vel non seruando. Paul. Salicet. Cynus in *auth. Sacramenta puberum*. Hostien. in *cap. Quanto* & *cap. Quemadmodum, de iureiurand.* Ioan. Andr. & Panorm. in *cap. Tria. de decimis*, & idem Panorm. in *consil. 2. num. 4. volum. 1. Federi. consil. 91. & 95.* Atque hæc opinio magis cum iure communi consentit. & magis ad veritatem accedit: & omnino videtur esse tenenda: quia causa iurandi est Ecclesiastica. Laicus enim nequit cognoscere, & iudicare, iurandum valeant, an secus, *cap. Tria, de ordine cognit. cap. Lator. Qui filij sunt legitimi. cap. Si iudex laicus, de sentent. excom. in sexto.* Ergo laici nequeunt leges ferre de iureiurando tollendo, vel implendo, cum lex vires accipiat a potestate legislatoris. *cap. A nobis de sentent. excom. & l. vlt. ff. de iurisdic. omni. iudic. & cap. Vt animarum, de constit. in sexto.* Item Ecclesiasticæ auctoritatis est iurandum vinculo absolueri, ergo penes laicos non est facultas remittendi iurandi obligationem, & vinculum. Ad extremum, tales leges ciuiles feruntur in fraudem eius, quod est statutum in *cap. vlt. de Foro competen.* ne ratione iurandi laicorum causæ ad Iudices Ecclesiasticos deducantur. Neque hæc in parte recipimus auctoritatem legum ciuiliū, quæ supra citantur, cum lex ciuilis de iureiurando statuere nequeat. Nec admittimus auctoritatem Glossæ ciuilis, Bartoli, vel Baldi: & Dominicus tandem in *cap. Quamuis pactum*, magis Hostien. probauit.

Dubia in eadem quaestione est, An laici statuere queant, ut si minor v. g. contrahat sine decreto Iudicis etiam cum iureiurando, talis contractus habeatur pro contractu facto metu, vel dolo, quo casu etiam iure Canonico iurandum contractum non confirmat? Bald. in *Authen. Sacramenta puberum. C. Si aduersus vendit. & in l. Non dubium. C. De legib.* Etiam si, inquit, statuta non fingant dolum, vel metum, valet statutum annullans iuramentum: vade bona est cautela, quæ alicubi feruntur, ut contractus contra statuta presumatur dolo, vel metu factus. Bartol. in *l. Omnes populi. ff. De iustit. dicit* si statutum laicorum simpliciter annullat iuramentum, non ferata solemnitate, non valet. Si vero disponit, ut contractus aliter celebratus presumatur dolosus, vel metu inductus, vel quod contrahentes presumantur dolo, vel metu inducti, valet statutum etiam ad annullandum iuramentum adhibitum. Hæc illi & ratio eorum est; quia statutum potest presumere dolum, vel metum in contractibus factis sine solemnitate iuris. At iurandum dolo extortum etiam iure Canonico contractum huiusmodi confirmat *cap. Cum contingat, de iureiurand. cap. 2. De pact. in sexto.* Sic etiam sentiunt Paul. Salic. & Iason in *Authen. Sacramenta puberum citata.*

Cæterum Abbas oppositum docet in *consil. 71. quod incipit: Quing. dubia, non. 2. volum. 1.* vbi ait, Statutum laicorum annullans contractum, iuramentum non annullat, quia non spectat ad laicos, inquit, quicquam decernere de iureiurando, sicut nec de alia quavis re spirituali. Hostien. in *cap. Quemadmodum, de iureiurand. & colligitur ex cap. Venerabilem, de elect. Federi. consil. 91. & 95.* vbi generaliter ait: Nullum statutum laicorum valere de rebus spectantibus ad iurisdictionem Ecclesiasticam, & facit pro hoc, quod habetur in *cap. Noui. de iudic.* Item quia laici non possunt cognoscere de vi, & firmitate iurandi, vel alterius cuiusvis rei spiritualis. *cap. Tuam, de ordine cognit. cap. Lator, qui filij sunt legit. cap. Si iudex laicus, de sentent. excom. in sexto. Bart. in l. Tertia. ff. solut. matrim. l. 1. ff. De iuris. omni. iudic.* Item statutum sumit vires, ab auctoritate, & potestate eius, qui statuit. *cap. A nobis, de sent. excom. l. vlt. ff. De iurisd. omni. iudic. cap. Vt animarum, de constit.*

in 6. at laicus auctoritatem in iureiurando non habet. Hæc sententia mihi valde probatur, quam sequitur Alexand. *consil. 59. Romani. consil. 12. Anton. in cap. Cum contingat de iureiurand. Bald. sibi contrarius, in l. Omnes populi. ff. De instit.*

An vim habeant contractus, qui fiunt metu cadente in constantem virum.

CAPVT VII.

PRIMO queritur, An contractus metu mortis initus valeat? Respondeo cum Glossa in *cap. Abbas, De ijs, que vi metus causa fiunt, in verbo Contractus*, & cum Panormitano in eodem *cap. Abbas, paulo ante memorato, & cap. Cui locum, de sponsal.* Quosdam contractus metu iusto factos, ipso iure consistere: sed rescindi in iudicio postea actione que dicitur: Quod metus causa factum est, alios vero contractus ipso iure irritos, ac nullius momenti esse.

Sed quinam contractus sunt irriti iure communi, quando metu fiunt? Respondeo cum prædicta Glossa, & Panormitano *locis citatis*, in primis esse donationem, quia donatio sua natura postulat, ut gratis & liberaliter fiat: quare si metu, quis quippiam donauerit, donatio nulla est, quia eo ipso, quod metu fit, non fit gratis, & liberaliter. Vnde remissio debiti si metu fiat, non valet, quia talis remissio est quedam donatio. Item si quis metu renouet iur. suo priuato, vel rebus proprijs, & forams, quas habet, nulla est renuntiatio, quia talis renuntiatio, est quedam donationis species.

Quid si Episcopus beneficium metu conferat clerico alioqui idoneo? Respondeo, factum valere: quia conferre beneficium non est donare. Voluit enim Ecclesia, ut beneficia conferrentur in clericos idoneos, ut digne inseruirent Ecclesie. Item si clericus metu renuntiet beneficio Ecclesiastico, valet renuntiatio, quia fit auctoritate superioris eam ratam, & firmam habentis.

Secundo, matrimonium contractum metu cadente in constantem virum, ipso iure est irritum. *cap. Cui locum. & cap. Veniens. 2. De sponsal. & cap. Significauit 2. De eo qui duxit, quam polluerit per adulterium.*

Tertio, dotis promissio, vel solutio si metu fiat, non valet. *l. Si mulier. §. Si dos. ff. De sponsal.*

Quarto, iurisdic. metu concessa, vel protogata, nullius est momenti. *l. 2. ff. De iudicij.*

Quinto, electio Prelati metu facta, nulla est. *cap. Vbi periculum. §. Ceterum de elect. in sexto.*

Sexto, auctoritas tutorum per metum extorta, vim non habet. *l. §. vlt. ff. De auctori. tutor.*

Septimo, absolutio ab excommunicatione, vel suspensione, vel interdicto, quam metus extorsit, infirma est. *cap. 1. De ijs, que vi metus causa fiunt, in sexto.*

Octauo, testes in testamentis per metum adhibiti, nullius sunt firmitatis. *l. Qui testamento. ff. De testamentis.*

Nono, votum factum ex metu mortis incusso ab homine, ut votum quis faciat, non valet & idem iuris est de promissione homini facta. *cap. Perlatum, de ijs, que vi metus causa fiunt, & cap. Præsent. 20. quæst. 3.*

Decimo, qui in carcerem aliquem detruhit, ut aliquid ab eo extorqueret, quicquid ob hanc causam factum est, nullius momenti est. *l. Qui in carcerem. ff. De eo, quod vi metus causa.*

Cæteri vero contractus, pacta, conuentiones, vel quasi contractus iusto, & probabili metu facti valent: ita ut sint iure communi rati, & firmi, quamuis dissolui queant in iudicio, eo quod sint metu initi. Veluti si metu Titius vendat, vel locet domum, aut fundum Cæso iusto pretio, vel mercede, valet venditio, vel locatio, sed rescindi in iudicio potest.

Secundo queritur, Qualis, & quantus sit metus, qui in Iure dicitur iustus, & probabilis, & qui contractus ipso iure reddit irritos, & tales, ut referendi in iudicio possint? Respondeo, esse metum, qui dicitur cadere in constantem virum: qualis est metus mortis, seruitutis, verberum, captiuitatis, vinculorum, perpetui carceris, ingentis cruciatus, ut colligitur videtur ex l. Conmet. c. l. Ego. c. l. Nec timorem. ff. De eo, quod vi metus causa. Metus itidem dicitur totius patrimonii vel maioris eius partis, sine quo aut non potest, aut vix viuere potest quispiam, ut docent Ioan. Andr. Panorm. Bart. & alij communiter.

Quandonom quis ex casu fortuito in contractibus teneatur.

CAPVT VIII.

PRIMO queritur, Quot ex causis obligetur quis in contractibus ex casu fortuito? Respondeo, expresse in cap. 1. De commodato c. in cap. Bona fides, de deposito, & apud Gloss. & Hostien. Ioan. Andr. Panorm. & alios in cap. 1. De commodato, esse tres. Prima est; quando culpa fuit ante casum, veluti Titius commodauit Caio equum, ut Romam veniret, Caio vero sciens, & prudens per loca periculosa transiit, vnde perijt equus, vel iuit Neapolim, & incidit in latrones, qui rapuerunt equum. Secunda causa est, quando mora casum praecessit, ut v. g. tu non reddidisti mihi equum commodatum, quando debueras, qui perijt apud te, alioqui apud Dominum minimè periturus. Tertia causa est, quando vnus contrahentium se sponte obligauit alteri ex casu etiam fortuito, quia onus, & periculum rei contractae sponte suscepit, cap. 1. De commodato, c. in cap. Bona fides, de deposito. Porro, quem casum appellent fortuitum leges, & iura, superius explicauimus cap. 4. in principio.

Quaeres, an etiam iure naturali, & secundum conscientiam teneatur quis ex casu fortuito, quando se sponte obligauit? Respondeo, manifesto constare, tale pactum Iure civili vim habere. l. Si quis fundum. ff. Locati. c. l. Negotium. C. De negotijs gestis, iure etiam Canonico valet pactum huiusmodi, ut patet ex cap. 1. De commodato. c. in cap. Bona fides, de deposito. Ratio itidem naturalis idem pactum confirmat; quia quisque sua sponte potest se alteri obligare, ita, ut rei commodata periculum in omnè euentum suscipiat. Hoc tamen onus est pecunia aestimabile, & ideo is, qui suscipit, pretium, siue mercedem potest exigere, nisi gratis, & liberatè sibi tale onus imponat.

Secundo queritur, An furtum inter casus fortuitos numeretur? Causam dubitationis affert. l. Cum duobus. ff. Damna. ff. Pro socio, etiam ipsum latrocinium recensens, vbi deinde subiungitur. [Damnum si à furtibus illatum fuerit socijs, erit commune, quia socius custodiam praestare debet.] Quibus verbis insinuat non esse pro casu fortuito furtum habendum. At in l. Eum. ff. Idem scriba. ff. De furtis, habetur furtum aliquando sine culpa contingere. Ergo significat lex, furtum aliquando esse casum fortuitum. Respondeo cum Ioan. Andr. & Panorm. in cap. 1. De commodato, quos sequuntur communiter Summiltae, Angel. Rosell. Siluest. & alij in verb. Casus fortuitus, videlicet, quando furtum committit is, qui nobis est aliquo obligationis vinculo coniunctus, à quo etiam diligentissimus quisque nihil timeret vel caueret: tunc furtum pro casu fortuito habetur, ut si fiat furtum à filio, ab vxore, à fratre, à nepote. Si vero furtum admiserit extraneus, non censetur casus fortuitus. Sed hae distinctio potius videtur locum habere in Iudicio exteriori: quia secundum conscientiam interdum furtum ab extraneo commissum potest fortuito accidere. Ut si alicui potio subministraret somnifera, & deinde res aliqua, vel pecunia furtiatur custode somno capto.

Tertio queritur, An cum quis generatim cum aliquo

pacifitur, ita vt se obliget ad omne periculum, hoc est, suscipiat suo periculo rem, & non exprimat casum fortuitum, teneatur ex casu fortuito? Teste Bald. l. ff. Commodati, dux sunt opinioniones: vna est, cum teneri, praeteritum si fuerit contractus, in quo accipiens alioqui ex culpa leuissima tenebatur, vt in commodato; altera vero negat. Gloss. in l. Sed si quis. ff. Quasitum, in verb. Specialiter. ff. Si quis cautionibus iudicio sistendi causa factis non obtemperauerit, quam Gloss. sequuntur Ioan. Andr. Panorm. Angel. & Siluest. in locis superius allegatis: Et ibi Bart. ait sic; Generalis renuntiatio casuum fortuitorum, non valet in iudicio; sed si specialiter exprimitur. Hae opinio est teneanda, quia is, qui tale pactum fecit, se generatim obligauit in omni periculo rei. Sed quia fortuitum non expressit, eum non videtur intellexisse. Quid si aliquem casum fortuitum expresserit, & deinde generatim subiecerit, ita nimirum, & de omnibus alijs casibus fortuitis? Respondeo cum Bart. in l. 1. ff. Commodati, eum obligari ad similes casus fortuitos, non tamen ad eos, qui fuerint maiores casu expresso. Nam, ut constat ex l. Fiskus. ff. Frumenta. ff. De contrahen. empt. Si quis, se obligauit ad aliquos casus fortuitos, non creditur se obligasse ad insolitos, vt docet Gloss. in ea l. Et si quis. teste Alex. consil. 31. volum. 2. se obligauit ad niues, vel tempestates, non videtur se voluisse obligare ad niues, vel tempestates insolitas. Quid si quispiam se alteri obstringat generatim ad casus fortuitos, & nullum exprimat, obligationemque iureiurando confirmet, an tale pactum penitus valeat, ac si aliquos casus fortuitos expressisset? Bald. loco citato, affirmat iurandum in hac parte habere vim casus fortuiti expressi Ioan. Andr. Panorm. Angel. Siluest. & alij censent, habendam esse rationem animi, & voluntatis, qua quis iurauit, ac proinde iuramentum non obligari in his casibus, in quibus specialiter non consensisset, si expressi fuissent: quia iurandum non obligat iuramentum contra voluntatem, & propositum eius.

Quarto queritur, An sit contra substantiam contractus, vt obligetur quis ex casu fortuito in contractu, in quo ex dolo tantum, vel culpa teneatur? Respondeo non esse contra substantiam, quamuis sit praeter, vel contra naturam contractus. Quod vt intelligatur, sciendum est in contractibus aliquid pertinere ad substantiam, aliquid ad naturam contractus, & aliquid esse accidens contractus: quemadmodum in hominis substantia aliquid est, sine quo homo esse non potest, videlicet anima, & corpus: & aliquid ad naturam eius spectat, hoc est, naturaliter illi conuenit, quamuis esse sine illo possit, vt quod oculos habeat, vel aures, vel manus, vel pedes: accidentia autem hominis sunt, quod currat, diiputer, legat, vel quidquam aliud agat. Ita quoque in contractu existimandum est (vt exemplis hae illustrem) in emptione, substantia est res, & pretium: in locatione, res, & merces: quia sine his emptio, vel locatio esse nequit: Naturale vero est in emptione, vel locatione, vt emptor, venditor, locator, & conductor teneantur ex leui culpa, non casu fortuito: quia re vera nisi inter eos aliud pactum fuerit, ex leui culpa, & non leuissima, vel casu fortuito non obligentur. Accidit vero emptioni, vt res quae nodum est, futura tamen speratur, ematur. Item vt res empta tradenda sit alibi, quam vbi empta est.

His positis dicendum est, in contractibus vt quis sponte sua obligetur ex casu fortuito, non esse contra substantiam contractus: nam si tale pactum esset contra substantiam, contractum euerteret; esse tamen praeter naturam contractus: quemadmodum est praeter naturam hominis, si quis cum vna tantum manu nascatur. Hinc perspicietur, non esse contra substantiam contractus, vt quis suscipiat periculum rei contractae, ita vt res sit ipsius periculo; quamuis sit praeter naturam contractus. Verbi gratia, conducit Titus domum Caio obligans se Caio, vt si domus casu perierit, reddere debeat Titus tantundem quantum valeat domus, pactum est praeter naturam locationis, sed non contra substantiam eius; quia reuera in tali locatione est res, & merces. Item de-

ponit Titius apud Caium pecuniam numeratam eo pacto, ut ea possit uti Caius, pactum est prater naturam depositi; quia naturale deposito est, ne is, qui suscipit, utatur re deposita: non tamen est contra substantiam depositi; quia depositum usu concessio, is qui deponit, ius habet repetendi depositum, quando voluerit, in quo nimirum substantia depositi consistit.

De contractu, qui fit sine solemnibus formis, & conditione iuris scripti.

CAVIT IX.

P R I M O quæritur, An iure communi consistat contractus, in quo deest solemnibus formula, siue conditio iuris scripti? Hanc questionem tractavit Courr. *cap. cum esset, cap. 4. s. 6. Et seqq. Et in Relect. super Regulam Peccatum, de Regul. iur. in sexto, par. 2. s. 3. num. 9. Et 10. Sotus lib. 4. de iustitia, quest. 3. art. 3. Ledelma in 4. par. 2. quest. 18. art. 1. sub. 12. Abbas, & alij in cap. Quia plerique, de immunita. Eccl. Et in cap. vlt. De solut. Bart. & Bald. & alij in l. Cum quis. C. De iur. iur. and. Et l. Ex testamen. C. De fideicommiss. Et locum habet hæc questio non solum in contractibus, sed etiam in quasi contractibus, & in vltimis voluntatibus testatorum, videlicet in testamentis, codicillis, legatis, & fideicommissis.*

Sunt autem in hac re tres opiniones. Prima est, contractum, in qua desideratur solemnibus formula, siue conditio iuris scripti, nullius esse momenti, etiam secundum conscientiam. Ita Innocent. in cap. Quia plerique, de immunita. Eccl. & Bart. Ripa, Azein. Lal. Crocius apud Couarr. loco citato. Bald. in l. 1. C. De sacrosanct. Eccl. num. 3. Alex. in l. Nemopotest. ff. de legatis 1. Fortunius de vlt. sine iuris. illat. 15. quæ sententia multis rationibus comprobatur. Primo, quia ubi deest formula contractus, irritus est, & inanis ipse contractus, quoniam forma dat esse rei: ut docet communis opinio Philosophorum. Secundo, quia Leges, Canones, & Iura, quæ solemnem formulam in contractibus requirunt, aperte dicunt, contractus aliter initos nullos esse. In l. Hac consultissima. C. de testam. l. 1. iur. [Vbi testamentum non fuerit sub scriptum, illud pro inuito haberi conuenit.] Et paulo post: [ex imperfecto testamento voluntatem defuncti teneri non volumus.] Et Instit. Quibus modis testamentum infirmantur. s. Si ex eo. Iulianus Imperator ait: [Imperfectum testamentum sine dubio nullum est.] Et cap. Sine except. 12. q. 2. legitur alienationem rerum Ecclesiasticarum inconsulto Episcopo factam, irritam esse. Tertio, quia eiusmodi leges sunt iustæ, & potest latæ cum ob finem, ut fraudes deventur, lites, & controuersæ perimantur, & commune Reipub. bonum conseruetur: ergo conscientiam obligant.

Alter est sententia, contractum eiusmodi, videlicet solemnibus formula iuris scripti carentem, esse ratum, & firmum, non solum secundum conscientiam, sed etiam in Iudicio: dummodo in eo contractu non deest id, quod iuris naturalis ratio, & conditio postulat, hoc est, dummodo fiat consensus eius qui contrahere dando, & recipiendo potest, & dummodo etiam ab eo omnis dolus, & fraus absit. Nititur hæc sententia multis quoque vtriusque iuris Doctorum testimonijs, & auctoritatibus. Hanc enim tenent sententiam, & probat Panorm. in cap. Quia plerique, de immunita. Eccl. cap. Requisiuit, de in integ. restitut. eandem defendit An. But. Aeneas. Dec. Fel. & alij apud Couarr. in cap. Cum esset, de testam. Adian. in quodlib. 6. art. 1. concl. 2. ver. Secundo infero, Med. Dereb. restitut. quest. 23. ad fin. Siluest. in verb. Alienatio. quest. 13. Et in verb. Testamentum. 1. quest. 5. Hereditas. 3. quest. 7. Hanc etiam sententiam probant his rationibus. Primo, quia Leges, & Iura solemnem formulam requirunt ad dolos, & fraudes tollendas, & ad

prohibitionem contractus, non ad substantiam, ergo ubi nulla fraus est, & dolus, contractus valet, si id habeat, quod ius naturale postulat. Secundo, quia leges quæ prohibent aliquid eo, quod habeat mali speciem, & imaginem, vel eo, quod fraudulenter, & dolose factum esse videatur, cessant quando reuera nihil mali, & fraudis subest. Sed tales sunt leges, quæ in contractibus, & quasi contractibus, & vltimis voluntatibus solemnem formulam cõstituant. Tertio, quia in cap. Cum esset, de testam. Pontifex ait, Leges quæ postulant in testamentis plures testes, quam tres, esse alienas à diuina lege, & contra Patrum instituta, & generalem consuetudinem Ecclesiæ, dicente Christo Domino: [In ore duorum, vel trium testium stet omne verbum.] Matth. 18. Ergo tales leges conscientias non obligant. Denique pro hac sententia faciunt verba Plinij lib. 5. Epist. ad Caluissium: Hoc, inquit ille, si ius spectes, irritum: si defuncti voluntatem, ratum, & firmum est: mihi autem defuncti voluntas (vereor quam in partem Iuriconsulti, quod d. Curus sum accipiant) antiquior iure est: Et lib. 2. Epist. ad Amanium ait idem Plin. [Admones me, codicillos Atiliani, qui me ex parte instituit hæredem, pro non scriptis habendos; quia non sunt confirmati testamento, quod ius nec mihi quidem ignotum est, cum sit etiam ijs notum, qui nihil aliud sciunt. Sed ego propriam quamdam legem mihi dixi, ut de vltimorum voluntates, etiam si Iura deficerent, quasi perfectas tuerer. Constat enim codicillos istos Atiliani manu scriptos: licet ergo non sint firmati testamento, à me tamen, ut confirmari obseruabuntur.] Sic ille.

Tertia sententia est, Contractum absque solemnibus iuris scripti formula, secundum conscientiam valere, sed in iudicio ratum, & firmum non esse: ita ut leges, & iura solum prohibeant ne talis contractus in iudicio vilius momenti sit: quare si quis per contractum minus solemnem, rem obtinuerit, possit iura conscientia retinere, donec sententia Iudicis irritus fiat, vel irritus esse declaratur, & alius ius habeat petendi in Iudicio, ut contractus irritus pronuntietur, & res per contractum minus solemnem ab altero possessa sibi reddatur. Ita Sotus, & Ledel. locis supra citatis. Ratio eorum est, quia mitius, & benignius interpretari debemus Leges, & Iura, quæ solemnem formulam in contractibus, & quasi contractibus, siue commercijs, & vltimis voluntatibus exigunt: ergo oportet eas sic interpretari, ut velint, contractus minus solemnem in Iudicio pro irritis, & nullis habendos esse, sed secundum conscientiam pro ratis, & firmis.

In hac quaestione ardua sanè, & difficili, omnes ferè conueniunt, in primis posse Lege decreti, ut contractus etiam secundum conscientiam non valeat, nisi fuerit hoc, aut illo modo factus. Nec enim dubitandum est posse Principes Leges ferre, quibus formam dent contractibus, & vltimis voluntatibus: nam in his ius naturale certam formam non præscribit: ergo possunt Leges certo præcipere quamam formulam sit contrahendum, vel quasi contrahendum.

Deinde in eo ferè omnes etiam consentiunt, quando lex reddit aliquem inhabilem, ita ut non possit contrahere, vel quasi contrahere dando, vel accipiendo: tunc non valere etiam secundum conscientiam contractum ab eo celebratum; quia capax ille non est ad dominium transferendum, vel acquirendum, ac proinde non valent contractus pupillorum facti sine auctoritate tutorum: non valent alienationes bonorum factæ à minoribus, sine consensu Curatoris, vel decreto Iudicis: nec donationes inter patrem, & filium familias, vel inter virum, & uxorem, nec valet, si miles donet aliquid concubina: nec si donet prodigus, cui est interdictum donare.

Tota igitur huius controuersie difficultas in eo consistit, An contractus, vel quasi contractus, qui solum caret solemnibus formula iuris scripti, valeat secundum conscientiam? Et videtur magis cum ipso iure congruere prima sententia quæ dicit eiusmodi contractus, & quasi contractus non solum in iudicio, sed etiam secundum conscientiam irritos esse, quandoque lex exprimit, ita nimirum: contractus aliter facti sunt irriti, vel nullius sint momenti, tunc enim

lex dat formam contractus; ac sine forma, nulla res potest in rerum natura consistere.

Ad argumenta vero secundæ sententiæ Respondeo, tales leges formam in contractibus decernere, & proinde latas non esse solum ad fraudes tollendas, vel ad remouendam à Republica, quod mali speciem habet: sed ad formandos contractus, videlicet, ut sic, & non aliter fiant. Et hoc Republicæ expedit, ut contractus ex iure scripto certam, & definitam formam habeant, quam non habent ex iure naturali.

Ad illud vero, ex cap. Cum esset, de testam. desumptum, Respondent quidam cum Glossa, & alijs, voluisse Pontificem derogare vniuersis legibus, quæ requirunt maiorem numerum testium, quam trium, sed statuisse, ut in testamentis ad pias causas sufficiant duo, vel tres testes, si quidem tale testimonium valet secundum Christi Domini verbum, *Matth. 18.* & Patrum instituta, & consuetudinem Ecclesiæ.

Porro hæc solutio argumenti Panormitani, & Couarruiæ, & alijs non placet, quia Pontifex ibi generatim loquitur de omni testamento. Ipse vero Panormitanus, cum Vincentio, Antonio, Alano, Goffredo, & Hostiensi Respondet, in eo cap. Pontificem abrogasse omnes laicorum leges, quæ in testamentis plures testes requirunt, quam tres, eos, quod sint diuina legi, & Patrum instituta, & generali consuetudini Ecclesiæ contraria. Hæc responsio communiter ab Auctoribus reiectur. Primò, quia leges civiles, quæ plures testes, quam tres postulant, non sunt iniuræ: eo quod lata sint ad dolos, & fraudes multorum tollendas: ergo non creditur Pontifex eas fuisse. Deinde, quia ipse Pontifex in eodem cap. Cum esset, requirit in testamentis præter duos, & tres testes Parochum præsentem, ut testamenta valeant: ergo non est contra legem diuinam, plures testes exigere, quam tres. Tertio, quia in cap. Licet vniuersis, de testibus, habetur. [Quia licet quedam sint causæ, quæ plures, quam duos exigunt testes, nulla est tamen causæ, quæ vnus tantum testimonio, quamvis legitimo terminetur.] Quarto, quia iure Canonico in quibusdam causis plures testes, quam tres necessarij sunt, ut patet, ex cap. Præsub, & cap. Nullam. 2. quæst. 1. Sotus loco citato, & Canus lib. 6. de locis Theolog. cap. 8. ad 4. Argumentum, Respondent cum Glossa in cap. Cum esset, Pontificem locutum fuisse de testamentis, quæ fiunt in locis Ecclesiæ, iurisdictioni temporali subiectis; quia loquebatur in eo cap. cum Episcopo Hostiensi. Sed cum hæc solutio alijs etiam non placet; quia Pontifex generaliter loquitur, ut verba eius manifestè ostendunt.

¶ Dicendum existimo, voluisse Pontificem, ut iure Canonico testamentum, in quo essent duo, vel tres testes, & Parochus, valerent; Quamuis plures alioqui ius civile requirant. Hanc communem esse opinionem, testantur Alexander, Corneus, Ripa, Paris: ut ait Julius Clarus, lib. 3. Sententiarum. §. Testamentum, quæst. 57. Vnde vbi solemnis formula, quam in testamentis postulat ius civile, moribus vtriusque comprobata est, ibi standum est iuri civili; vbi vero consuetudine recepta fuerit Constitutio Pontificis contenta in cap. Cum esset, seruanda est. Cum autem Pontifex ait, alienum esse à diuina lege, Sanctorum Patrum instituta, & generali consuetudine Ecclesiæ, ut in testamentis plures, quam duo, vel tres testes exigantur: alioqui non valeant: significat illud esse contrarium Verbis Christi Domini dicentis: [In ore duorum, vel trium testium, fiet omne verbum,] *Matth. 18.* non tamen significat id esse iniquum, aut malum; quia lex diuina dicit sufficere duos, aut tres testes in iudicijs, & causis: non tamen prohibet, quo minus ius scriptum civile, vel Canonicum plures requirat ad fraudes remouendas, & lites dirimendas; ac propterea Pontifex decernit, ut iure Canonico in testamentis satis sit testimonium duorum, vel trium, & Parochi: & abrogat consuetudinem præscriptam, quæ plures testes exigebat: non tamen dam-

nat ius civile, si plures testes postulet, vbi ius canonicum in testamentis faciendis receptum non fuerit. Præterea falsum est, quod Sotus, & Ledesimus dicunt, leges solum decernere, ne contractus, vel quasi contractus minus solemnes valeant in iudicio, vel ne vllam fidem faciant: quoniam, ut supra dixi, etiam exprimentur ne contractus aliter facti vilius sint momenti.

Secundo quaeritur, An si quis aliquid habeat ex contractu, vel quasi contractu, vel ex testamento minus solemni, possit iura conscientia illud sibi retinere? Sotus, & Ledesimus sentiunt, posse tuto id retinere, quia contractus, vel testamentum secundum conscientiam valet, donec sententia Iudicis irritum declaratur: & nihilominus hæret ab intestato, inquit Sotus, potest capere, vel captam retinere hæreditatem ex testamento minus solemni alieni relictam: quæ duo sibi minime constant: Nam si hæret institutus potest retinere, donec testamentum Iudicis sententia reuocatur; nequit profecto hæres ab intestato hæreditatem capere, vel apprehensam tuere; quia ea debetur hæredi ex testamento instituto, donec Iudicis decreto, ei adimatur. Dicendum igitur est, contractum, vel quasi contractum, vel testamentum eiusmodi nullum esse; & ideo, quod ex eo habeatur, debet secundum conscientiam restitui.

Tertio quaeritur, An contractus, vel quasi contractus, vel testamentum, legatum, aut fideicommissum generatim sit irritum, eo ipso, quod caret aliquo ex his, quæ pertinent ad solemnem formulam iuris scripti? Sciendum est, in publicis instrumentis, quæ manu tabellionis constituuntur de contractibus, vel quasi contractibus, vel vitims voluntatibus quædam solemnia consensu, lege, vel consuetudine approbata, de quibus Couarruias in practicis questionibus, cap. 2. Primum in quolibet testamento publico initium sumitur ab inuocatione nominis Domini, his verbis: In nomine, & reliqua. Hoc esse necessarium, testatur Glossa in Authen. Ut proponatur nomen Imperatoris. Sed non esse necessariam eandem inuocationem censet Baldus in l. Constitutione Codicis, Abbas, & alij in cap. 1. de fide instrument. quam opinionem esse communem dicit Alciatus lib. 6. Parergon, cap. 6.

Secundo, In publico instrumento proponendum est nomen Imperatoris. Authen. Ut proponatur nomen Imperatoris: hoc locum habet in instrumentis quæ fiunt in prouincijs Imperio subiectis; quare in oppidis, quæ temporali iurisdictioni Summi Pontificis subijciunt, proponendum est nomen Papæ tunc sedentis, Abbas, & ceteri in cap. 1. de fide instrument. In locis vero, cum subiectis Regi, tum Principi supremam in temporalibus potestatem habentis, proponendum est nomen Regis, vel Principis. Alicubi tamen consuetudine, & vlti forensi est antiquatum. Panormitanus tamen ait, talem consuetudinem nõ valere, nisi vbi memoriam excedit, vel tacito Principis consensu inducitur. Sed Couarruias dicit sufficere, si quadraginta annorum tempore recepta sit, & approbata.

Tertio loco, Proponendus est annus humanæ salutis, hoc est annus Domini. Glossa in cap. Inter dilectos, de fide instrument. in verb. Indictionis, vbi insinuat apponi iure debere. Sed Glossa in Authen. præsub, ut proponatur nomen Imperatoris, dicit hoc non esse iure commune necessarium, sed tantum consuetudine recepta. Ita Panormitanus, Decius, & Felinus. Dubiæ autem questionis est, An omnia mentione annorum Domini, nullam sit instrumentum? Respondet Couarruias sufficere consuetudinem receptam, ut irritum sit instrumentum; & alicubi Regum, vel Principum lege, vel Republicæ statuto cautum est, ut nullius momenti sit instrumentum publicum, in quo nõ sit facta mentio annorum Domini.

Quarto, debet adscribi dies, quo ipse tabellio instrumentum publicum confecerit. *l. 1. §. Editione. ff. De edendo, & Glossa ibidem.* Alia itidem Glossa in dicta Authen. ut proponatur nomen Imperatoris, & Glossa in cap. Inter dilectos, de fide instrumento, & alia, in l. Generali. C.

de Tabulis. lib. 10. Et communem esse sententiam testatur Couar. cap. citato. m. 2.

Quintò, Mensis mentio necessaria est, vt certò sciatur dies, in quo est instrumentum confectum, nisi vbi certa dies foret absque expressa mensis mentione, cuiusmodi est dies Natalis Domini, vel dies Assumptæ in cælo Virgini, vel dies natalis S. Iohannis Baptistæ. Felinus, & Decius in c. 1. De fide instrumenti.

Sextò, debet exprimi locus, in quo contractus est initus, vel actus ille, qui in instrumento continetur, Glossa in l. Generali. C. De tabulis, libr. 10. & Textus in l. Optimum. C. De contrahen. emptio. & communis est opinio, vt testantur Panormitanus, Felinus, & Decius in c. 1. De fide instrumenti.

In dubium autem vocatur, An valeat instrumentum in quo duo solemnia desiderantur, videlicet tempus, & locus? Barbatus apud Couarruam loco superius allegato, dicit valere instrumentum: Alexander, & Felinus dubitant, valeat necne. Rota in antiquis, decis. 440. Decius, Romanus, & alij, quos refert, & probat Couarruam, consentiunt irritum esse instrumentum iis solemnitatibus destitutum, nec valere consuetudinem contrariam.

Septimò, In publico instrumento debent apponi testes, qui sint præsentibus actui, de quo instrumentum conficitur, l. Contractus. C. de fide instrumenti. Et cap. Quoniam. De probationibus. Quæres, An sit necessaria subscriptio testium? Accursius in l. Generali. C. De tabulis, libr. 10. affirmat eam esse necessariam. Panormitanus, Felinus, & Decius, & alij in cap. 1. De fide instrumenti. Et in cap. Post cessationem, de probationibus. docent iure communi factis esse, si testium nomina inferbantur. Alicubi tamen, vel legibus Principum, vel statutis Rerumpublicarum requiritur subscriptio testium in publicis instrumentis de contractibus.

Octauò, requiritur, vt minimum, duorum testium numerus. Glossa communiter approbata in cap. 1. De fide instrumenti. Sed an sufficiant duo testes, an verò plures exigantur? certè meo iudicio pro varietate locorum, consuetudinum, contractuum, vel quasi contractuum, vel vltimarum voluntatum plures, quam duo, aut non plures exiguntur.

Nonò, Necessaria est ipsius tabellionis subscriptio, vt constat ex Authent. De instrumento. cautio. Et fide.

Decimò, Necessarium est signum, quo ipse tabellio vti conficitur, vt patet ex l. vltim. C. De assessor. & Glossa in Authent. dudum allata de instrumento. cautio. Et fide. Sed est instrumenta. Felinus, Cardinalis, & Decius in cap. 1. De fide instrumenti. vbi tamen prædicti Auctores dicant hoc non iure scripto, sed recepta consuetudine requiri: nihilominus tamen si omittatur, eo ipso instrumentum vitiat testatur.

Præter hæc, quæ in omni instrumento publico inferri, vel apponi debent, sunt & alia solemnia, quæ specialiter requiruntur in certis quibusdam contractibus, vel quasi contractibus, vel negotiis gestis, vel commerciis, vel in vltimis voluntatibus; in quibus spectandum est, an solum requirantur ad probationem contractus, vel negotij, an etiam ad substantiam. Nam si primum, tunc etiam si eiusmodi solemnia defuerint, contractus erit nihilominus ratas, & firmus, quamuis in iudicio, pro tali minime habeatur. Si verò secundum, tunc contractus etiam secundum substantiam nullius momenti erit.

De Contractibus, qui dolo fiunt.

CAPVT X.

P R I M O quæritur, quot modis in contractibus, vel quasi contractibus, & commerciis dolo, & fraus committatur? Respondeo tribus. Primò, aliquando dolo in contractu, vel quasi contractu committitur; quia vnus contrahentium dolo alterum mouit ad contrahendum; vt si Titus dolose Caium inducat ad vendendum, vel emendum; quod non erat alicui venditurus empturusve. Altero modo, dolum aliquando quis in contractu admittit, quando est causa, vt non legitime fiat, quamuis non sit causa simpliciter contractus: veluti, si dolo suasisi Titio, alicui rem vendituro, empturòve, vt ille plus, aut minoris æquo rem venderet, aut emeret. Tertio modo, aliquando dolo in contractu, vel quasi contractu re ipsa contingit, quamuis, sine scientia, & voluntate contrahentium; quemadmodum cum res plus, aut minoris iusto pretio venditur, vel emitur, ignorantibus iustum pretium rei, emptore, & venditore: vel si bonâ fide vendidit rem alienam, vel vnam rem pro alia.

Secundò quæritur, An dolo contractum, vel quasi contractum reddat irritum, V. g. venditionem, vel locatorem? Respondeo, ex communi sententia, si contractus sit bonæ fidei, non valere, quando contrahentes ipsi contractui dolum faciendū causam dederint. Glo. & Panor. in cap. Cum dilecti, de emptione, & venditione. & Glossa in l. 2. C. de rescinden. vendit. & Bart. in l. Eleganter. ff. De dolo. In contractibus verò stricti iuris, valet quidem contractus, sed contra eum, qui dolum fecit, agi potest, ope, & beneficio exceptionis. l. Si quis cum aliter. ff. De verb. oblig. Et l. Cum postea. C. De pactis. Si verò neuter contrahentium dolum in contractu fecit, sed alius quispiam, tunc valet contractus, etiam si sit ex numero eorum, qui sunt bonæ fidei; sed agitur actione de dolo aduersus eum, qui dolose egit, l. Et eleganter. §. 1. ff. De dolo. Et l. 2. Et §. ff. De proxeneticis. Is etiam, cuius gratia alius dolum fecit, damnum resarcire compellitur, si is qui dolum fecit, soluendo non fuerit.

De contractu, vel quasi contractu, in quo res traditur pretio æstimata.

CAPVT XI.

A L I Q U A N D O contingit, vt in contractibus, siue commerciis vnus det rem alteri pretio æstimatam, quamuis natura contractus non postulet, vt res, quæ traditur, pretio æstimetur: vt puta, conductor, vel is qui commodatam rem accipit, vt conductionis, vel commodati non accipit rem pretio æstimatam. At nonnunquam cum res, vel locatur, vel commodatur, pretio æstimata datur, ita vt is, qui conductum, vel commodatum accipit, suo periculo suscipiat.

Hoc posito quæritur etiam, An tunc is, qui accipit rem pretio æstimatam, eo ipso suscipiat vt emptam, quamuis talis contractus non sit emptio, neque venditio? Grana exempli, Titus commodauit equum Cato, vel locauit plaustrum, vel aliquod aliud instrumentum pretio æstimatum: Quæritur, An Catus suscipiat equum, vel plaustrum, vt emptum, ita vt pretium restituere debeat ei, qui locauit, vel commodauit, si forte casu res commodata, vel locata perierit? Quod perinde est, ac si quæreretur, An in contractu, vel quasi contractu, æstimatio rei, quæ traditur, eo ipso faciat, vt res vendita censatur? Hanc quæstionem tractat Siluester, in verbo Casus fortuitus.

q. 3. & Ang. eod. verb. nu. 6. Bartol. in l. Si ut certo. §. Nunc videndum. & l. i. ff. Commodati. cesset in omni contractu, vel quasi contractu æstimationem inducere venditionem; ita ut si res æstimeretur, cum traditur, pro vendita habeatur. Id probat ex l. Cum fundus. ff. Locati. ubi hæc verba sunt: [Cum fundus locatur, & æstimatum instrumentum colonus accipiat: Proculus ait id agi, ut instrumentum emptum habeat colonus: sicuti fieret, cum quid æstimatum in dotem daretur.] Et in l. Quero. §. ult. ff. eod. tit. dicitur: [Paulus respondit: Servus, qui æstimatus colonie adscriptus est, ad periculum colonie pertinebit: & ideo æstimationem huius defuncti ab hærede colonie præstari oportere.] Vbi Bartol. ait: Æstimatio facit, ut rei periculum transeat ad accipientem, & proinde facit, ut res vendita censetur. & l. i. §. ult. ff. de æstimatoria actio. sic legitur: [Æstimatio autem, periculum facit eius, qui suscepit, aut igitur ipsam rem debet incorruptam reddere, aut æstimationem, de qua conuenit.] Vbi Gloss. dicit: Cum res traditur æstimata, debet restitui eadem, vel æstimatio eius, siue culpa accipientis, siue casu perierit. Et in l. Plerumque. ff. de lue dor. [Si ante matrimonium æstimata res dotalis sunt, hæc æstimatio quasi sub conditione est: namque hæc habet conditionem, si matrimonium fuerit securum. Secutus igitur nuptiis, æstimatio rerum perficitur, & sic vera venditio.] Et in l. Quoties. ff. eod. tit. [Quoties res æstimata in dotem datur, cuncta ea, virum ex empto contra uxorem agere, & quicquid eo nomine fuerit consecutus, dotis actione soluto matrimonio ei præstare oportere.] In l. Si ut certo. §. Nunc videndum est. vers. Et si forte. ff. Commodati, Iurisconsultus ait: [Et si forte res æstimata data sit, omne periculum ab eo prestandum, qui æstimationem se præstaturum recepit.] Ex his legibus colligit Bart. hæc regulas: Primam in omni contractu, vel quasi contractu, cui non repugnat, ut rei dominium transferatur, ut in dotis datione, æstimatio facit venditionem, veluti si dos æstimata viro detur. Secundam, in contractu, vel quasi contractu, cuius natura est, ut solum ex parte dominium transferatur ad accipientem, & ex parte retineatur à dante, ut est in societate, æstimatio facit, ut periculum rei ex parte quoque transeat ad accipientem. l. Cum duob. §. damna. ff. Pro socio. Tertia regula est, in contractu, vel quasi contractu, cuius nature repugnat, ut rei dominium transferatur ad accipientem, ut in locato, vel commodato, vel deposito, æstimatio emptionem non facit, sed facit ut rei periculum ad accipientem pertineat æstimatorie obligatione, quam ipsius contractus natura postulat, veluti in commodato, facit, ut is, qui accipit, teneatur non solum ex leui culpa, sed etiam ex leuissima; & in deposito obligetur non solum ex dolo, & lata culpa, sed etiam ex leui. Hæc Bart. Cuius sententia communi consensu inter iuris Consultos Interpretes recepta est.

Sed Azo in Summa tit. de Commodato, & Ioan. Andr. & Panorm. c. 1. de Commodato. Siluest. etiam in verb. castes fortuitus. q. 3. eod. verb. nu. 6. eam Bartoli sententiam non approbant, duplici de causa: Prima est, quia non semper æstimatio facit, ut res, quæ datur, eo ipso sit vendita: quia res ideo æstimata, aliquando traditur, ut sciatur quantum sit redditurus is, qui accipit, si forte eius culpa perierit. Deinde, negant (quod ait idem Bartolus) æstimationem facere, ut is, qui accipit rem, æstimatorie obligetur, quam vi, & natura ipsius contractus teneatur, quia solum æstimata res datur, ut si dolo, vel culpa eius, cui datur, interierit, tunc reddat æstimationem. Atque hæc est vera sententia.

Ad leges verò, quas pro se Bart. adfert, in quibus manifeste dici videtur, rem æstimatam in venditam transire. Respondet, id esse verum, ut Ioan. Andr. & Panorm. Azonem securi farentur, quando res nimirum data æstimatur, eo pacto, ut vel res eadem, vel pretium eius restitatur: tunc enim res eo ipso ex pacto vendita censetur: non autem quando absolute, & simpliciter solum æstimatur, cum traditur.

De contractibus simulatis, & fictis.

CAPVT XII

PRIMO queritur, Quot modis contractus dicatur simulatus, vel fictus? Respondeo, in ultis modis: Primo, quando is, qui contrahunt, simulant, vel fingunt se verum certum contractum inire, cum reuera tamen alium celebrent: & hoc modo vltimarij sepe simulant contractus: dant enim mutuum pecuniam, & ex mutuo lucrum accipiunt: & ne videantur vltimam admittere, simulant se pecuniam alibi recepturos, cum tamen reuera sint recepturi in eodem loco, in quo eam dant. Secundo modo contractus est simulatus, quando sic agitur, vel contrahitur aliquid, ut statim ab eo contractu recedatur. Sic fingit quis se fundum alteri donare, instrumento publico coniecto, ut possit is, qui accipit, ad factos ordines promoueri iure & nomine patrimonij; & tamen is, qui accipit fundum, obligat se coniecto etiam instrumento ad illum reddendum. Tertio modo est simulatus contractus, quando duo verbo tenus tantum, non animo, & voluntate contrahunt, & hæc ratione defraudant vestigalia, & tributa, quæ aliqui solvere cogentur. Aliquando contractus pro simulato habetur, quantum reuera non fit, ex coniecturis, & signis: ut si contractus iuratus non fuerit, cum tamen sine iuramento alioqui fieri non solet. Item ex loco, & tempore aliquando simulatus contractus censetur; ut cum fit ille extra loca consueti, aut in locis suspectis, aut si fiat occulte, aut nocturno tempore. Item simulatus creditur ex personis ipsi quæ contrahunt, quæ tales sunt, ut conueniant contractus simulatos, & nctos exercere. Præterea, quando res dicitur vendi, vel locari, & tamen ex igno pretio, vel modica mercede traditur; ita ut potius res donata, quam vendita, vel locata tradatur. In hismodi contractibus simulatis, is qui fraudem committit contra leges, & iura, damna inde consecuta restitute compellitur.

De pactis, & aliis rebus, quæ in contractibus interueniunt.

CAPVT XIII

IN contractibus, vel quasi contractibus, siue commercijs pacta aliquando apponuntur consensu eorum, qui contrahunt. Pactum autem est duorum, vel plurium in idem placitum consensus. l. i. ff. de Pactis. Est itidem pactum, generalius nomen, quam contractus: quia pactum dicitur de omnibus, quæ inter eos, qui contrahunt, aguntur causa contrahenda, vel tollenda obligationis. Vnde pactum est de non gerendo debito, vel de non petendo itidem damno per iniuriam illato. Pactum etiam est in transactionibus, quæ sunt gratia litis dubiæ fiendi. Funt quoque pacta pacis, belli, induciarum. Præterea in vno contractu aliquando interueniunt duo, plurive pacta.

Pacta igitur in contractibus aliqua sunt contra, vel præter substantiam contractus; aliqua contra, & præter naturalia contractus: alia verò accidunt contractui, hoc est ad sunt, & absunt absque ipsius contractus interitu. Dixi substantiam in contractu esse id, sine quo contractus subsistere nequit, cuiusmodi est consensus contrahentium, & res, quæ est tamquam materia, in qua contractus versatur, & consistit. Veluti, in emptione, res, quæ venditur, & emitur: in locatione, res, quæ locatur, & conducitur, in societate, in qua societas consistit: item pretium in emptione, pensio, siue merces in locatione. Naturalia in contractibus Iuriscosulti vocant id, quod Philosophi dixerit proprium seu accidens naturales, videlicet, id, quod contractum sequitur,

vel

321
vel saltem comitatur, etiam si nihil expensè actum sit inter eos, qui contrahunt: exempli gratia: Naturale est in contractibus, ut quis de dolo teneatur: naturale est in deposito, nè is, qui suscipit rem depositam ex casu fortuito, vel leui culpa obligetur: naturale est in commodato, ut teneatur ex leuissima culpa, non tamen ex casu fortuito.

Differt autem substantia ab eo, quod est naturale in contractu; quod sine substantia contractus esse non potest, cum tamen possit esse sine eo, quod est naturale: quemadmodum, ut dixi superius, nequit animal esse sine corpore, & anima: potest tamen esse sine manibus, & pedibus; quia animalis substantia constat ex anima, & corpore, naturaliter verò, nisi aliquid aliud impediatur, animal manus, & pedes habet. In contractibus igitur, ut constat ex Bart. in l. 2. nu. 6. C. de iur. Emphyt. si pacta sint contra substantiam, ipsum contractum evertunt; unde emptio esse non potest, si ex pacto rei dominum ad emptorem non transeat: vel si ex pacto pretium non sit venditori soluendum: nam sine pretio rei substantia emptio non est. *Instit. de Empt. & vend. §. Pretium. & l. Generationis. ff. de contrab. empt.* Item locatio non est, si ex pacto conductor non sit metcedem soluturus, sed accepturus gratis rem locatam. Commodatum item non est, si res non gratis, sed metcede tradatur. Contra depositum substantiam est, si ex pacto, qui depositum aliquid, non possit illud quando voluerit repetere. Pacta verò, quæ sunt contra, vel præter id, quod est naturale in contractu, ipsum contractum non tollunt, vel perimunt: ut si, qui commodatum accipit, se obliget ad casum aliquem fortuitum; vel qui depositam pecuniam suscipit, eam numeratam accipiat. Ea verò, quæ accidunt contractui, ex contrahentium pacto adfunt, & adfunt; ut in emptione, quod pretium solvatur alibi, quam ubi res empta est, vel quod emptio fiat numerata statim pecunia, vel dilata ad tempus pretij solutione.

Insuper in contractibus spectari debent personæ, quæ contrahere possunt, aut non possunt: itidem, quæ possunt in contractum venire, aut non possunt: materia, in qua versatur, siue consistit contractus: item quemadmodum substantiam cuiusque contractus pertineant: quæ sint naturalia contractus: quæ verò accidentia, quibus obligationibus teneatur is, qui dat, & quibus is, qui accipit: postremò, quænam actio ex contractu oriatur. Actionem verò leges intelligunt, ius persequendi in iudicio, id quod cuique debetur. *l. Nihil aliud. ff. de Actio. & oblig.*

Quæres, An actio ab officio iudicis distinguatur? Respondeo, distinguui: nam officium iudicis est, cum tribuit cuique ius auctoritate, qua fungitur nullo actore petente: actio verò est, quando in iudicio præter iudicem sunt creditor, & debitor, vel vnus tamquam creditor, alter quasi debitor. Et creditor quando petit, ac persequitur ius, quod sibi debetur, dicitur Actor. Aliquando verò actio latius accipitur, & cum officio iudicis confunditur. Vnde querela inofficiosi testamenti dicitur Actio. *l. Cum filius. ff. de leg. 1.*

Actio est duplex, vna quæ dicitur personalis, altera realis. Realis actio est, per quam rem nostram, quæ possidebatur, ab alio petimus: & ideo semper est aduersus eum, qui rem nostram possidet, etiam si nihil nobiscum contraxerit, aut contra nos nihil deliquerit. Actio personalis est, qua agimus aduersus eum, qui obligatus est nobis ex aliqua causa ad faciendum, aut dandum aliquid; & ideo semper nascitur proximè ex contractu, vel quasi contractu, quo quis nobiscum contraxit: ex delicto, vel quasi delicto, quo quis in nos deliquit, vel quasi deliquit. Actio igitur personalis semper est in personam, quæ nobis est ex causa obligata. Actio verò realis semper nascitur ex dominio, vel quasi dominio, siue ex iure ex re, siue ex iure in rem. *l. in Rem. ff. de Rei vendit. Quare actio realis non est in personam, quæ ex aliqua causa fuerit nobis obligata, sed in rem, quam possidet, cum tamen nobis debeatur.*

Actio realis quedam est in rem corporalem, & hæc dicitur venditio rei, qua petimus in iudicio fundum, do-

mum, librum, vel arma, tamquam nostra. Alia est in rem incorporalem, qua petimus in iudicio ius aliquod, vel seruitutem, quæ nobis debetur. Et hæc duplex est, vna quæ dicitur confessoria, quæ conuenit dicenti habere se ius transcendendi per fundum alienum, vel erigendi altius ædes suas, vel immittendi tignum, vel trabem in parietem alterius. Alia dicitur negatoria, quæ competit neganti, id quod petitur, vel asserenti oppositum eius, quod petitur, hoc est, quæ competit neganti se vllam seruitutem debere, vel asserenti se omni onere, vel seruitute liberum esse. *Instit. de Actio. §. Quæ si.*

Quinam contrahere prohibeantur.

CAPVT XIV.

PRIMO contrahere, vel quasi contrahere prohibetur quicumque non est rationis compos, uti furiosus, infans, ebrius, dormiens. Furiosus quidem, dum fuit. *l. In negotiis. ff. de Reg. iur. & l. 1. §. Furiosus. ff. de Actio. & oblig.* Gloffa in *Clem. Furiosus, de Homicid.* & adeo hoc verum est, ut is, qui rationis est impositus, dum non sapit, nec alterum sibi obligare queat, nec sibi aliquid acquirere. Vnde furiosus non testatur. *l. Furiosum. C. Qui testam. facere poss. nec Religionem proficetur, ex 7. quasi. t. c. Gonsaldis. cap. Sicut tenor. de Regular.* nec matrimonium contrahit *cap. Dilectus. de Sponsal.* nec baptizat. *cap. De hoc. q. 1. §. Ecce.* nec baptismum recipit nisi in casu necessitatis, ut periculo mortis, iuxta præscripta. *c. Maiores. de Baptismo. vers. Ut dormientes:* nec delinquit, nec occidendo alium irregularitatem contrahit. *Clem. Si furiosus, de Homicid.* & non solum non ciuilitur, sed nec etiam naturaliter obligare, vel obligari potest; quia vsum rationis non habet, sine quo obligatio, etiam naturalis non existit. Quare promissio, vel contractus, vel quasi contractus, etiam iureiurando firmatus, nullam vim habet: & ideo leges, & iura voluerunt, ut furioso curator daretur, qui eius bona administraret. *l. 1. ff. de Curat. furios. dandis.* Quid verò si furiosus per interualla temporis sit sanæ mentis? Respondeo, in *l. Cum aliis. C. de Curatorib. furios.* sic haberi: Curatorem datum furioso, habenti per interualla temporum vsum rationis, non desinere esse curatorem tempore, quo ille sanæ mentis efficitur; sed non exercere administrationem tunc, cum furiosus mentis est compos; quia tunc ipse furiosus compos mentis factus, omnia potest per seipsum agere: furore autem adueniente, curatorem suo officio fungi.

Secundò, is, qui mutus est simul & surdus à natura, contrahere non potest: si contractus, certa quædam verba requirit, ac postulet: potest tamen facere contractus, vel quasi contractus, qui consensu non verbis efficiuntur. Vnde potest inire contractum emptionis, locationis, societatis, mandati, mutui, commodati, depositi, pignoris: potest adire hereditatem sibi delatam, negotia alterius gerere, matrimonium contrahere. *l. Si stipulatur. & l. 1. §. Ut. ff. de Actio. & oblig.* Iustificat enim in his contractibus, si signo, vel aliquo motu corporis consensum ostenderit. Sed quibus signis (quærat aliquis) constare poterit talis hominis voluntas, & consensus? Respondeo, in iudicio constare posse. Primò, si tabellio, cui nota est personæ conditio, testaretur se per signa, & motus cognouisse, & percepisse eius consensum. Secundò, si profiteretur se audisse à consanguineis, vicinis, vel aliis, quibus esset perspecta conditio personæ, cum per signa, & motus suum consensum declarasse. Tertiò, quando in iudicio probaretur, talem mutum digito, vel manu, vel capite, vel humeris annuendo significasse suum consensum. *Bart. in l. Mutuâ. ff. de Acquir. heredit.*

Tertiò prohibetur contrahere prodigus, cui bonorum administratione interdictum est. *l. 1. ff. de Curat. fur. dandis. & l. 1. c. cui lege. ff. de Testam.* Is enim non videtur in con-

trahendo, ratione, & iudicio vri, & intereffi Republ. nē tales prodigi sua bona adminiftrant. Vnde per iudicem huiusmodi prodigis, qui sua bona dilapidant, curator datur; sed non prius datur, quā constituerit, eos sua bona dissipare: tunc enim curator datur, & eo dato, iudex interdicit prodigo suorum bonorum administracionem, & publice denunciacionem facit, nē quis cum eo contrahat. Quare, his perfectis, nullus contractus vim, & locum habet sine consensu curatoris. Sed quærat aliquis, an tali prodigo detur beneficio legis restitutio in integrum, si in contractu curatoris voluntate facti, læsus fuerit? Odofredus, & Alberic. in *l. Si curatorem habent. C. de in integr. restit.* negant tali prodigo competere restitutionem in integrum: sed teste Anton. Gomes *tom. 2. var. res. c. 14. num. 30.* cum *Glo. in l. 1. C. de Curat. furios. in verb. Ad agnatum*, censet omnia, quæ iure conveniunt minoribus, competere etiam prodigis, & hanc opinionem esse communi consensu receptam. Deinde quærit quispiam, an si talis prodigus contrahat sine curatoris consensu, & contractum inreiuando constituit, valeat contractus? Dux sunt opinionēs, vt dixi *sup. hoc lib. cap. 3. in regula 1.* quarum non negat eum valere, quam præbent, & sequuntur Bartolus, Baldus, Paul. Alex. Ripa, Panorm. Anchar. apud Anton. Gomes *tom. 2. var. res. c. 14. num. 32.* & Couar. in *c. Quamuis pactum, de Pact. in 6. par. 2. §. 3. num. 8.* Ratio eorum est, primò quia talis prodigus sine iudicio creditur contrahere, vel quasi contrahere, ergo contractum ab eo factum non confirmat iururandū. Deinde, quia leges, ac iura prodigum æquant furioso. Altera sententia est, talem contractum iururando confirmari sic Anton. & Imol. Roman. & Aret. apud Couar. & Anton. Gomes *locis supra citat.* Quod isti hac ratione confirmant; quia prodigus prohibetur contrahere, non quia rationis sit impositus, sed nē sua bona disperdat: ergo si contractum iururando confirmat, eum facit ratum, & firmum. Prima sententia est communi consensu recepta; & proinde tenenda est. Tertiò quærit quis posset, an si quis manifesto, & euidenter sit prodigus, contrahere, vel quasi contrahere possit? Respondeo, posse, quia id facere non est lege prohibitus. Si obiciatur id, quod est in *l. Si quis cum se ret. ff. de usu. cap. pro empt.* Ille, qui emit ab eo, qui scit statim perditurum, & consumpturum in malum, & deprauatum vsum, nō est bonæ fidei emptor, nec habet eum sibi obligatum, nec potest ab eo repetere.] Respondeo, eam legem locum habere in eo, qui sciens contrahit cum alio, quem scit statim consumpturum rem in malum quempiam vsum certum, & determinatum, vt si lusori, dum ludic mutuum detur, is enim tunc non potest repetere.

Quartò prohibetur contrahere tutor, vel curator cum suo pupillo, vel minore, nisi palam, & bonâ fide id faciat. *l. Cum ipso. C. de Contrab. empt.*

Quintò, prohibetur iudex in suo territorio cum subditis contrahere. *l. 1. C. de Contrab. iudic.*

Sextò, prohibetur aduocatus lite durante contrahere cum his, qui litigant. *l. Quisquis. C. de Postulando.*

Septimò, medicus cum infirmo, quem curat, durante infirmitate contrahere nequit. *l. Medicus. C. de var. & extraord. crimin.*

Octauò, alicubi legibus Principum, vel statutis ciuitatū prohibetur vxor sine mariti consensu contrahere.

Nonò, alicubi etiam statutis cautum est, nē foemine contrahant, vel quasi contrahant sine consensu duorum consanguineorum, vel vicinorum.

Decimò, pupillus non potest contrahere: quod sic intellegendum si infans sit, hoc est, minor septennio, nec sibi alterum, nec se alteri vilo modo obligare potest naturaliter, aut ciuiler. *Gloss. in l. Pupillus. ff. de Actio. & oblig. & l. Quod pupillus. ff. de Condit. in deb.* quia tunc compos rationis non est, & propterea solus tutor ipsi datur, qui bona eius administrare, & contrahere possit: quod si infantia sit proxima, hoc est, si septem annos excesserit, obligari non prohibetur in rebus parui momenti, quæ non egent magnâ deliberatione, neque tendunt laqueos, sed potius

ipsi lucro sunt: alioqui, sine tutore obligari per contractum, siue quali contractum nequit. Si vero ita se proxiimum exceleserit, vt pubertati sit proximus, hoc est si ad decem annos peruenerit, & rationis compos effectus, alteri ciuiler se obligare non potest per contractum, vel quasi contractum, absque tutoris auctoritate: attamen sine tutore potest alterum sibi obligare, & sibi acquirere. *l. Pupillus. ff. de Acquir. rer. dom. & l. i. ff. de Inuicilibus stipul. §. Eurofus.* Potest in eodem huiusmodi pupillus obligari non ciuiler, sed naturaliter sine tutore: Vnde sit, vt ei adhibitus fideiusor obligetur, & pignus pro eo datum obligatum creditor sit, vt cogitur *ex l. i. ff. de Nouar. ac ex l. M. arcellus. ff. de Fideiuss. & l. Si pupillus. ff. Ad legem Falciid. & Gloss. in l. 1. ff. de Nouar. in verb. Promissis.* Insuper pupillus si in contractu, vel quasi contractu, per tutorem, vel sine tutore facti læsus fuerit, potest beneficio, & privilegio legis in integrum restitui. *l. Si curatorem habent. C. de In integrum restit.*

Vndecimò, minor viginti annis curatorem habens, nequit sine ipsius auctoritate contrahere: potest tamen sine eo sibi alterum obligare, & sibi acquirere. *l. Si curatorem habent, paulo ante citata.* Quod si curatorem non habeat, potest per seipsum contrahere, quia adultæ ætatis est. Habens in eodem curatorem, potest sine eo naturaliter obligari. Præterea, siue habeat curatorem, siue non habeat, in contractu, vel quasi contractu facti per curatorem, vel sine eo, si læsus sit, gaudet beneficio, & privilegio legis, vt restituar in integrum. *l. 1. & per totum titulum de Restit. in integrum. & l. 1. & per tot. titulum Digesti de Minoribus, & c. Constitutus. de In integr. restit.* Ex quo fit, vt si minor læsus sit in contractu emptiois, locationis, societatis, vel in quolibet alio contractu, restitui possit, ita vt si vendiderit, vel locauerit, emerit, vel conduxerit, restituar tum aduersus ipsum contractum, vt totus ipse restituar, si ei non expedit contrahere: tum aduersus pretium, si fuerit læsus in pretio rei, quamuis non excedat dimidiam partem iusti pretij, vt tunc restituar non aduersus contractum, sed aduersus pretium, vt illud augeatur, vel minuatur.

Si minor donet aliqua bona sua alteri, potest restitui, præterquam si donauerit propter beneficia in eum collata, vel propter sponsalium largitarem, pro condicione personarum, vel consuetudinis prouincie, & populæ, ac gentis. *l. 1. & 2. C. Si aduersus don. & l. Cum in plures. §. vlt. ff. de Administrat.*

Si minor itidem transactionem fecerit, vel diuisionem hereditatis, vel rei communis permutacionem, vel quodlibet aliud pactum, in quibus sit læsus, potest restitui. *l. 1. & 2. C. Si aduersus transact.* Idem iuris est, si fecerit compromissum, & probauerit se læsum ab arbitro.

Si minor viginti quinque annis mulier nubat, & det amplio rem dotem, quam condicio mariti, vel consuetudo prouincie requirat, potest restitui. *l. Si ex causa. §. In dotes. ff. de Iur. dot.*

Si minor in petitione mutui læsus sit, videlicet, quia mutuum sibi datum perdidit, potest restitui, ita vt solvere non cogatur, nisi per creditorem probetur mutuum esse conuersum in rem minoris, vel ex eo mutuo minorem factam esse locupletio rem. *l. 1. & 2. C. Aduersus cred.* hoc locum potissimum habet, quando creditor, qui mutuum dedit, est vsurarius, & dedit mutuum ad vsuras; vel si dedit simpliciter quidem, minor tamen probauit se læsum fuisse.

Item si minor rem suam amisit, vsucapione, vel præscriptio, potest restitui. *l. 1. C. Si aduersus vsucapionem.*

Præterea potest restitui minor, quando læsus est in solutione pecuniæ sibi factæ. *l. 1. C. Si aduersus solutionem.*

Item si minor, vel sine curatore, vel sine curatoris consensu adiut hereditatem, quæ sit damno, sibi debitam ex testamento, vel ab intestato: aut vitium, & quæ sit ipsi lucro,

reputavit potest restitui. *l. i. C. Si minor ab hered. se abstin.*
§. L. An prator. f. Non solum. ff. de Minoribus.

Idem iuris est, si laesus fuerit in electione; quia deterior rem sibi delegent, aut optauerit. *l. Et si sine. ff. de minoribus.*

Item si tacite, vel expresse sese aliquo iure abdicauerit, hoc est, renunciauerit iuri sibi debito. *l. Minor. ff. de Mino.*
 Eadem ratio est, si minor per sententiam condemnatus in causa civili, vel criminali, laesus fuerit imperitia, vel culpa iudicis, vel ipsius minoris, quia nihil opposuit, vel excepit, cum iure potuisset. *l. i. §. 2. C. Si aduersus rem iudicatam.*

Si quæras, quid debeat minor probare, quando petit restitutionem in integrum? Respondeo, satis esse, si probet se minorem esse, & laesum fuisse. *l. An prator. f. Non solum. ff. de Minoribus.* ubi sic habetur: [Mihî autem semper succurrendum esse videtur, si minor sit, & se circumuentum doceat.]

Dubia questio est, An beneficium legis de restituendis minoribus in integrum transeat ad heredes? Ratio dubitandi est, quia tale privilegium est personæ: at personæ privilegium cum ipsa persona finitur, & definit. *l. Quia ratione. ff. de Solution. §. e. Privilegium. de Reg. iur. in 6.* Respondeo, transire ad heredes. *l. Non solum. ff. de In integr. restit.* & ibi Gloss. & Barr. & Bald. & Albericus. Nec obstat argumentum obiectum; quia tale privilegium non conceditur minoribus præcisè ratione personæ, sed læsionis, & detrimenti, quod quidem non solum ipsis minoribus, sed etiam eorum heredibus nocet.

In dubium etiam vocitur, an tale beneficium, & privilegium legis conveniat minori contra tertium etiam possessorem? Communis est sententia convenire, quando tertius possessor emit, vel acquisivit rem; vel quando primus emptor, vel is, qui contraxit cum minore, soluendo non est, vel quando minor est laesus ipso contractu, videlicet, quia ei non debebat rem vendere. *l. In causa. §. Interdum. C. l. Si ex causa. ff. de Minor.*

Quæres, intra quantum temporis spatium debeat minor petere restitutionem in integrum? Respondeo, intra quadriennium continuum, computandum à die, quo lapsum est tempus viginti quinque annorum; ex quo prima dies anni viginti sexti illuxit. *l. Ultim. C. de Temporibus in integr. restitui.* Et quamvis possit restitui aduersus omnes contractus, in quibus est laesus, antequam viginti quinque annos attigerit, non tamen aduersus eos contractus, quos fecit intra ipsum quadriennium, post viginti quintum annum elapsum: illud enim quadriennium conceditur, ut possit minor petere restitutionem aduersus contractus, quos in minori ætate fecit: non autem aduersus contractus, quos fecit post ætatem viginti quinque annorum, quia in ea ætate minor non est.

Quid dicendum, quando duo, vel plures habent rem, vel causam communem, & unus eorum est minor, alter maior, tuncne restituito minoris proderit maiori? Respondeo, si ea res, vel causa diuidua est, non prodesse, quia minor sui pars restituitur; si verò indiuidua sit, prodesse, ut si maior, & minor seruaturam habeant in fundo alieno, qua sese abdicauerit: si minor restituitur, prodest etiam ea restituito maiori. Quæres, an post legitimam ætatem viginti quinque annorum possit quis ita ratum habere contractum, quem fecit in minori ætate, ut amplius non gaudeat privilegio legis, de restitutione in integrum? Respondeo: si contractus iure valeat, & minor sit laesus, & poterat restitui; tunc valere contractum, si ratum habuerit, nec posse restitui. *l. i. §. 2. C. Si minor factus rat. hab.* Si verò contractus ipso iure non valuit; quia in eo desuit sollemnis formula iuris, tunc etiam confirmat contractum, si ratum habuerit, ita ut non possit restitui beneficio legis minoribus competentis, quamvis possit ut alio beneficio, vel remedio legis, quod est maioribus concessum, utpote legis secundæ beneficio, quæ habetur in Codice, tam late citate. Si maior factus alienationem factam sine decreto ratam ha-

buerit: quo casu, si post legitimam ætatem, contractum onerosum ratum non habuit expresse, sufficit si tacite confirmauit, videlicet, si nihil conqueustus est per quinque annos continuos post completam minorem ætatem, vel per decem inter presentes, vel per viginti inter absentes: quia contractus fuit donationis, ut in ea lege habetur.

Quæri etiam solet, An minor possit petere supplementum ætatis, ita ut amittat privilegium iure concessum minoribus? Respondeo, si masculus sit viginti annorum; aut si femina decem & octo, & probet se idoneum, & habilem ad bona administranda, posse à Principe supplementum ætatis impetrare; & tunc à potestate curatoris eximitur, & per se sua bona administrat, nec potest amplius gaudere beneficio, & privilegio legis de restitutione in integrum: non tamen poterit prædia, siue bona sua immobilia alienare sine iudicis decreto: & si alienauerit, potest restitui, *l. 2. §. 3. C. de his, qui veniam ætat. impetr.* Et in *l. 2.* habetur, talem minorem post impetratam veniam ætatis, debere eam ostendere coram iudice ordinatio, & probare se maiorem esse viginti annis, & idoneum ad bona sua administranda. Gloss. *ibidem*: nisi hæc duo probauerit, antequam supplementum siue veniam ætatis à Principe petat, vel impetret. Deinde requiritur, ut ostensa facultate à Principe impetrata, iudex concedat, & decernat administrationem. *l. Ea qua. C. de Temporibus in integrum restitutionis.*

Quid si alicui relinquatur legatum, vel fidei commissum in ultima voluntate, vel promittatur aliquid in tempus legitimæ ætatis? Respondeo: ipsi non debent eiusmodi legatum, vel fideicommissum, donec sit legitimæ ætatis, videlicet viginti quinque annorum; nec sufficere si à Principe impetrauerit supplementum ætatis; quia testatoris, vel stipulatoris, vel promissoris videtur esse mens, ut illud debeat ei, quando legitimam naturaliter ætatem, scilicet viginti quinque annorum, habuerit. *l. ult. C. de his, qui ven. ætat. impetr.* Idem iuris est, quando aliquid est legatum, fideicommissum, vel promissum in tempus, quo quis possit res suas administrare.

Quæres, quandoenam requiratur decretum iudicis, ut valeat alienatio bonorum suorum per minorem facta? Respondeo illud semper requiri in alienatione rerum immobilium, & istam etiam causam, puta ætis alieni soluendi, alimentorum, vel aliam similem causam. Item tale decretum debet probari, & in acta redigi per rebellionem, alioquin alienatio nullam vim habet. *l. i. §. per totum titulum. ff. de Rebus eorum, qui sub tutela, vel cura sunt. C. l. i. per totum tit. C. de Præd. minor.*

Item alienatio rerum mobilium, quæ seruando seruari possunt, ut auri, argenti, gemmarum, ferri, vel alterius cuiuscumque rei pretiosæ, sine decreto iudicis non valet. Aliæ res, quæ seruari nequeunt, possunt sine decreto alienari. *l. Lex qua tutores. C. de Administr. tutor.* Illæ verò res, quæ seruando seruari non possunt, dicuntur quæ triennio durare nequeunt. Gloss. *l. i. §. l. vna. C. Si aduersus susceptionem.*

Insuper etiam si pater sit tutor, vel curator filij emancipati, vel legitimus administrator bonorum filij, quem in sua adhuc potestate habet, non valet alienatio predictorum bonorum, sine iudicis decreto. *l. Si pupillorum. §. Si pater. ff. de Rebus eorum, qui sub tutela, vel cura sunt.* Habet quoque locum, etiam si minor non alienet, sed remittat debitum, vel renuntiet iuri sibi competenti, vel desinat acquirere rem alienam immobilem, utpote sibi legatam, vel fidei commissam, vel iure successionis delatam, vel alio modo sibi relictam, ac debitam. *l. Magis puto. §. Si fundus. ff. de Rebus eorum, qui sub tutela, vel cura sunt.*

Habet quoque locum, quando minor promittit datum se rem aliquam immobilem, vel rem sursum debitum, aut renunciatum in actionem personalem, quam habet ad eam rem consequendam. *l. Si ad resoluendam. C. de Prædiis minorum.*

Nequit minor rem immobilem permutare, sine Iudicis decreto, quia permutatio est quaedam alienatio. *l. vlt. C. de Reb. alienis non alienan.*

Nequit etiam minor consentire in diuisione hereditatis, in qua continentur res immobiles, sine decreto, quia diuisio est quaedam permutatio. *argumento ex l. Cum pater. §. Hereditatem. ff. De legat. 2.* Non potest itidem rem immobilem hypothecae subicere, vel obligare, absque Iudicis auctoritate. *l. Si pupillorum. §. 1. ff. De rebus eorum, qui sub tutela, & cura sunt.*

Nequit similiter minor, sine decreto rem immobilem in emphyteusim dare, vel in ea vsum fructum, vel quamlibet seruitutem constituere. *l. Sed si pecunia. §. vltim. ff. De rebus eorum, qui sub tutela, vel cura sunt.* Non potest etiam transactionem facere sine decreto Iudicis, super rem aliquam immobilem. *l. Non solum. C. de Prædij minorum, & proinde nequit compromittere, quia compromissum est quaedam transactio. l. Non distinguemus. §. Iulianus. ff. De Arbitris.* Quid si ratione transactionis minor non traderet alteri rem immobilem, sed potius retineret data pecunia aduersario? Respondeo, tunc valere transactionem sine decreto, *Glossa in l. Nummi. ff. De transactione.*

Dubie quaestio est, An pater, vel testator possit concedere facultatem filio, vel heredi minori, qua alienet bona immobilia sine decreto Iudicis? Respondeo, posse. *l. 1. §. l. Magis puto. Si fundus. ff. De rebus eorum, qui sub tutela, vel cura sunt. §. l. Tutelam. C. De administrat. tutor.* Et hoc locum habet, etiam si testamentum, vel codicilli, in quibus talis facultas continetur, sint inutiles, & minus solemnes. *l. vltim. C. de Reb. alienis non alienan.*

Solet etiam quaeri, Quid dicendum, quando minor habet domicilium in vno loco ratione originis, & in alio ratione habitationis, & in alio, in quo nullum est illi domicilium, res sita sit, & expediat ei rem vendere. Quis Iudex debeat decretum interponere? Respondeo, liberum esse cuiuslibet Iudicis ex illis decretum interponere. *l. Magis puto. §. Illud quaeri. ff. De rebus eorum, qui sub tutela, vel cura sunt.*

Quaeris, An si minor contractum iurauerit, ita valeat contractus, vt minor non amplius possit gaudere privilegio legis de restitutione in integrum? Respondeo, valere, vt docent communiter iuris Ciuilis interpretes in *Authentic. Sacramenta puer. Cod. Si aduersus veniat.* & Iuris Canonici Doctores in *cap. Cum contingat, de iureiur. r. §. in cap. Quamuis pactum, de pactis in Sexto.* Dummodo tamen iuramentum non sit interpositum vi, metu, aut dolo. Habet autem praedicta lex locum, siue iurandum in ipso contractu adhibeatur, siue ante, siue post contractum, *Glossa, & alij Auctores in Authentic. Sacramenta puer.* Habet etiam vim, tamen si contractus, sine Tutore, vel curatore sit factus. *Bartolus & alij in praedicta Authentic. Sacramenta puerum.* Item etiam si contractus de re immobili fiat absque Iudicis auctoritate. *Glossa, cum aliis in loco citato.* Habet etiam locum, tamen si minor admodum non sit de beneficio legis, sibi competentis de restitutione in integrum. *Bartolus, & alij in eadem Authentic.* Idem praeterea ius est in remissione, & liberatione, quando minor liberat tutorem, curatorem, vel alium quemlibet debitorem à debito, vel obligatione. *Bartolus, Albertus, & Bald. in Authentic. citata.* Procedit etiam, quando minor iurat per procuratorem, dummodo consueuerit illum ad contrahendum, & iurandum pro eo, & speciale ad id mandatum dederit. *Glossa, & alij in eo loco, quem dudum id saepe proculimus.*

Quaeris, An filiusfamilias contrahere possit? Ratio dubitandi est, quia testari non potest. *l. Qui in potestate, ff. De testamentis, §. l. 3. C. Qui testamentum facere possunt. §. Instit.* Quibus non est permissum facere testamentum. §. 1. Respondeo, posse contrahere. *l. Nam ex contractibus. ff. De iudiciis, §. l. Filiusfamilias. ff. De actionibus,*

§. oblig. §. l. per totum Titulum. ff. Ad senatusconsultum. Macedonianum.

Quaeris itidem, An seruus possit contrahere? Rationem dubitandi afferit, quia in *l. Quod atinet. ff. De regul. iur.* habetur, Seruum iure Ciuili nemini obligari. Respondeo, posse seruum naturaliter, quamuis non ciuilitate, alterum sibi, & se alteri obligare: vt puta, si soluerit creditori, postea manumissus nequit repetere, & creditor potest penes se retinere. Idem si fideiussores adhibeat, si deussor tenetur. Si pignus pro eo sit datum, obligatum est creditori. *l. Naturaliter. §. l. Si id quod. ff. De condit. indeb. §. l. Quod dicitur. §. l. Quod fideiussores. §. 2. ff. De fideiusso.*

Quaeris itidem, An Religiosus contrahere queat? Nequit, quia is velle, & nolle non habet: suam enim voluntatem transfuit in voluntatem superioris. *cap. Si religiosus, de elect. in 6. cap. vltim. De sepul. in 6. cap. Non dicatur. 12. quæst. 1.*

Vltimo quaeritur, An possit Princeps cum suis subditis contrahere? potest. *l. Casar. ff. De publicanis, & vltim. galibus.*

Sed dubie quaestio est, An quando contrahit, obligetur tantum naturaliter, an etiam ciuilitate? Communis est opinio, naturaliter, non ciuilitate obligari, quia Princeps solutus est Legibus suis. *l. Princeps. ff. De legibus.* Atque *cap. 1. De probat. Albericus in l. ff. De offic. Procurator. Casar.*

Aliorum est opinio, eum in contractibus, vel quasi contractibus etiam ciuilitate obligari. *Baldus in l. Princeps. ff. De legibus. Ar. cap. 1. De probat. Albericus in l. ff. De offic. Procurator. Casar.*

De qualitatibus Contractuum.

CAPIT. XV.

SCIENDUM est, Contractum aliquando fieri pure, & simpliciter, aliquando in diem, aliquando sub conditione, aliquando alternatiue, hoc est, sub distinctione: & haec dicuntur contractuum qualitates.

Primo quaeritur, An si contractus pure, & simpliciter fiat, statim actionem, & obligationem producat? Respondeo, producere, ita vt statim debitum peti possit. *l. Eum qui Calendis. §. Quoties. §. l. Cedere diem. ff. De verb. signific. §. l. In omnibus obligat. ff. De regul. iur.*

Secundo quaeritur, An tot sint contractus, quot sunt res contentae, & comprehensae in ipso contractu, quamuis vnica forma verborum exprimentur? Respondeo, tot esse contractus, quot res in contractu continentur. *l. Scribimus. §. De conditionibus:* sic etiam tot sunt legata, quot res vna clausula, & oratione legatae. *l. vltim. §. vltim. ff. De legat. 2.* Idem iuris est in iudiciis: tot enim sententia sunt, quot capitula in vna sententia contenta. *l. Etiam. §. Ex causa. ff. De minoribus.* Item si in vna, & eadem scriptura plura sint testimonia testium sub vna solemni formula contenta, pro pluribus testimoniis habentur. *l. Si quis ex argentariis. §. Si pretium. ff. De edendo.*

Si quaeras, Quid iuris sit ex hoc, quod vnus contractus, aut plures censentur? Respondeo, diuersos effectus inde existere. Nam si plures sint contractus, plures pensiones, quae Gabellae dicuntur, etiam debentur, quando ex contractu talis pensio debetur. Si vero vnus sit contractus, vna tantum pensio solvenda est.

Secundo, si plures sint contractus, eò quòd plures sint res, tunc consequens est, vt si quis res plures acceperit in emphyteusim, & vna male vtatur, non ideo sit priuandus ceteris. At si vnus sit, eò ipso, quo male vtatur vna, respiciendus est omnibus.

Tertio, si plures res vendantur vnico pretio cum pacto de retribuendo: tunc si vnus est contractus, non cogitur venditor vnam rem redimere sine alia. Si vero

plures

plures contractus censentur, tunc potest vnam rem, sine alia redimere.

Quartò, si plures sint contractus, quando res plures vno pretio venduntur, tunc potest habere locum in vna re, & non in aliis, actio, quæ dicitur, redhibitoria, vel quanto minoris: si vnus est contractus, actio non potest esse in vna re, quia sic in omnibus.

Quintò, si vnus sit contractus, cum plures res venduntur vno pretio, tunc sicut consanguineus potest vnam rem intra nouem dies redimere, siue retrahere, ita omnes. At si plures sint contractus, non eo ipso, quod retrahit vnam rem, retrahit ceteras.

Sextò, si vnus contractus est, quando plures res in contractum deducuntur, tunc debitor non potest vnum debitum soluere, quin soluat aliud, quia nequit contra partem soluere. *L. Tutor. §. Lucius. ff. de Vfur.* si verò sint plures contractus, tunc debitum potest ex vno contractu dissolui, & non ex alio.

Septimò, si sub vnicò mandato exequendi in subscriptione continerentur plures creditores ad plura debita, tunc si vnus creditor impetret mandatū exequendi contra plures debitores, plura salaria, siue stipendia debet soluere iudici dato ad exequendū, ex eo, quod iudex fecerit, vt plures debitores soluant creditori.

Tertio queritur, Quid iuris sit, quando contractus sit in diem certum, vt si quis promittat alteri certam pecuniam in diem Sancti Ioannis Baptiste, an statim oriatur obligatio? Respondeo, eam statim oriri. verum creditor non potest agere ante diem constitutum, sed ei obstat exceptio. *L. Cedere diem. ff. de Verborum signific. §. l. Centesimis. ff. de Verborum obligationibus.* vnde in tali contractu contraentes obligationem non reuocant in diem præfixum, sed tantum solutionem, & ideo statim nascitur obligatio, quia vnus alteri tenetur: vel qua incipit debere: sed debitor non cogitur ante statutam diem soluere, & creditor nequit ante diem constitutam petere. Hoc autem locum habet, quando dies est certa, & certo ventura: secus est, si dies incerta constituitur, vt puta, si quis promittat se daturum aliquid alteri, quando videlicet certum quid acciderit, vel cum aliquid factum sit: tunc enim nec oritur obligatio, nec actio antequam illud contingat: quia talis dies incerta æquiparatur conditioni, & dissent omnia, vique dum veniat, quod est in conditione appositum. *L. Stipulatio ista. §. inter certam. ff. de Verb. oblig.* Idem iuris est, quando aliquid promittitur in diem mortis: quia tamen si cuique certo est moriendum, incerta tamen est dies mortis, vt colligi potest ex *L. C. vs. actiones ab hæredibus.*

Item locum non habet, quando dies quidem certa apponitur, sed super re, quæ cum persona finitur, & desinit, vt si quis promittat, vel leget alteri ex die, vel in diem S. Ioan. Baptiste vsufructum, vel suum, vel alimenta, tunc enim ante illum diem, & ante hereditatem aditam, nec actio, nec obligatio oritur. *L. §. vlt. ff. Quando dies vsufr. leg. cedat. cuius legis. verba sunt: (Denique Scæuola ait, agentem ante diem vlti actus nihil facere, quamuis alius qui ante diem agit, malè agit.)* Quare qui in diem certam aliquid debet, potest ante diem illam soluere inuito creditore. *L. Stipulatio ista. §. Inter certam. ff. de verborum obligationibus. §. l. quod in diem. ff. de Solutionibus. §. l. Quod qui ff. de Actionibus & obligationibus.* quod secus est, si debeat in diem incertam, quia is creditore inuito, nequit antea soluere. *L. Stipulatio, modo citata.* Hoc autem locum habet, siue ex contractu, siue ex vltima voluntate, siue ex sententia iudicis, siue ex definitione legis quis debitor sit. Intelligitur tamen, quando certa dies constituitur gratia, & fauore debitoris: nam secus esset, si promissum esset in diem certum causa creditoris, tunc enim debitor ante diem non potest ei inuito debitum soluere. *L. Eum qui ff. de Annis legat. §. l. Si in 2. §. Pegasus ff. de Leg. 2. §. l. In fidei commissis. §. Cum Peulius ff. de Vfuris, & quando dubi sumus, an postea sit dies gratia debitoris, an cre-*

ditonis, iudicandum est positam esse fauore debitoris. Vnde sic, vt si debitum in re certa consistat, fructus medii temporis debeantur creditori, vt si v. g. Titus Caum heredem instituat, eo pacto, vt hereditatem restituat Sei in tempus certæ ætatis, debet hæres restituere omnes fructus medii temporis.

Quid si is, qui debet in certam diem, soluat ante diem per errorem iuris, vel facti, numquid potest repetere tamquam indebitum? Non potest. *L. Fideiusor quamuis ff. Mandati.* Secus verò est si debet sub conditione, & soluit ante conditionem completam, quia tunc potest repetere. *L. Sub conditione, §. l. Sufficit, §. l. Qui promittit ff. de condi. indeb.* Idem iuris est, si quis debeat in diem incertam, & soluat ante illam diem, potest repetere. *L. Sub conditione, supra cit. nisi sciens, & prucios soluent, tunc enim repetere nequit. argumento à l. 1. ff. de Cond. indeb.*

Quid in diem dicendum, quando quis promittit se daturum, vel soluturum Calendis Ianuarii, vel die Paschæ, vel die S. Mariæ, & nihil aliud expresserit? Respondeo, eum debere soluere proximis, vel primis calendis Ianuarii, vel proximo die Paschæ, vel S. Mariæ. *L. Stipulatio ista. §. Inter. ff. de Verborum oblig.* hoc enim intelligitur esse actum in ipsa promissione. Atque eadem ratio est, si contractus vel promissio tacita in conditionem contineat de soluendo in die certo. Vt si quis promittat partum ancillæ, vel fructus arboris, vel fetus pecoris, in die quorundam certo, intelligitur actum esse de soluendo in die proximo post partum vel fructus, vel fetus.

Quid si quis promittat se daturum, soluturumue ante Calendas proximæ Ianuariæ, vel ante certum mensem, annum, vel hebdomadam? Videtur pactum esse de soluendo, peninde, ac si pactum esset de soluendo ipso Calendarum die, vnde non debet, antequam Calendarum, vel mensis, vel annus, vel hebdomada finiantur, creditore soluere. *L. Qui ante Calendas ff. de Verb. oblig.*

Insuper si quis promittat daturum se, vel soluturum pecuniam meliorem post aliquot dies, hebdomatas, vel menses, id intelligitur actum esse, vt post duos dies soluat, vel post duos menses, hebdomadas, vel annos. Vt si quis testamento scripserit: Styclus seruus meus liber esto intra aliquod dies, postquam obiero. *L. Inter illam, vltimo. ff. de verb. signif.* quia semper pluralis locutio in lege, statuto, contractu, vel quasi contractu, contenta est numero duorum. *c. Pluralis locutio. de Reg. iur. in 6. §. l. Vbi numerus ff. de Testibus.*

Quid si promiserit quis daturum se, vel soluturum aliquando? Respondeo, debere soluere cum primum commode poterit, aut postquam ab eo fuerit debitum petatum. Et idem iuris est in vltimis voluntatibus, vt si hæredi aliquid relinquatur, vt id aliquando alii restituatur, vel vt seruus aliquando manumittatur.

Quid itidem, si Titius in contractu, vel vltima voluntate promiserit, vel legauerit alicui centum, annua, bina, vel trina die? Respondeo, id videretur actum esse, vt soluas in duobus, vel tribus annis, & singulis annis æquales partes. *L. Si legatum in principio ff. de annuis legatis.*

Vltimò, si queras quid sit dicendum, quando quis promittit se daturum, vel soluturum certo tempore? debet ne soluere in principio illius temporis, an extremo tempore, an in medio? Respondeo, si promittat se hodie soluturum, statim peti potest debitum, non dum hodierno die elapsio. *L. Liber homo. 2. §. Decem. ff. de verborum obligationibus:* nam tale tempus videtur esse positum in vtilitatem creditoris, non autem debitoris, alioqui enim longius tempus exprimeretur.

Secundò, si quis promittat se daturum, vel soluturum hoc anno, vel hoc mense, vel hac hebdomada, tunc non debet, nisi præteritis omnibus diebus anni, mensis, vel hebdomadæ soluere. *L. Qui hoc anno, ff. de verb. oblig.* Et ratio est, quia quando sumus dubii, tunc tempus censetur adiunctum gratia debitoris, non ipsius creditoris,

l. Stipulatio ista §. Inter certam. ff. de Action. Et obligat.

Tertio, quando in contractibus, vel quasi contractibus, vitium voluntatis, legatis, vel fideicommissis tempus apponitur verbis conceptis significantibus perfectionem temporis, ut si quis promittat alicui pecuniam post annum, vel mensem, vel hebdomadam, vel cum ad certam aetatem, videlicet ad sedecim annos ille pervenerit, vel cum erit sedecim annorum, non cogitur solvere, nisi ad finem temporis, vel aetatis, hoc est, diei promissi, legati, vel commissi, non intelligitur venisse, cum inceptus est, sed cum completus est. *l. Non putabam ff. de Condition. Et demonstration.*

Quarto, quando tempus adicitur verbis conceptis gratia creditoris: ut si quis pecuniam promittat Titio, ut post se ipse Titius petere infra annum, vel mensem, vel hebdomadam, tunc potest ipse Titius petere in principio anni, mensis, vel hebdomadae. *l. Si ita fuerit libertus ff. de Manumissis. vbi habetur: (Qui anno duodecimo liber esse iubetur, omnibus diebus anni liber esse iustus est. Item si quis scripserit, ut servus suus sit liber biennio, trienniove, postquam mortuus fuerit ipse testator, non est liber servus, nisi lapsu biennio, vel triennio.)*

Quinto, aliquando tempus apponitur in contractibus, vel vitium voluntatis causa multiplicandi id, quod promittitur, vel id, super quo contrahitur: ut si quis promittat alteri certam pecuniam quantitatem, tunc debetur, & potest peti in principio cuiuslibet anni, & tunc inspicitur an sit capax creditor debiti: & prout si in principio secundi, vel tertii anni vivit, potest suo heredi relinquere debitum illius anni secundi, vel tertii anni, succedit in debito illius anni heres ab intestato: quamvis quidam oppositum sentiant. *l. In singulis, vers. Illud. ff. de Annis legatis.*

Sexto, aliquando tempus apponitur in contractibus causa alienius necessitatis, vel alienius alienius rei certae: ut si quis legavit aliquid alteri quolibet anno, ut habeat, quo possit domum conducere, vel habitare, vel pro possit artem discere, tunc non debetur, nisi eo tempore, quo illa necessitas, vel causa adest, & durat. *l. Nec semel §. Si in habitazione ff. Quando dicat legat. eod.*

Quarto quaeritur, quid iudicandum sit de Contractu, vel quasi contractu, sub conditione, ut promittas alicui centum, si nauis ex Asia venerit? Respondeo ex eo, dum conditio pender, nullam actionem, vel obligationem oriri. *l. Cedere dicim ff. de verborum significat. Et l. Sub conditione ff. de Solution. Instit. de verborum obligat. §. Sub conditione.* Et sciendum est, aliquando tacitam subesse conditionem, non expressam, ut si promittas fructus ex tuo fundo, vel partem ancillae tuae, vel fructus tui pecoris, intelligitur si nascatur haec.

Item si quis promittat dotem, interpretandum est, si nuptiae sequantur. *l. Intordam. ff. de condition. Et demonstration.* unde verè, & propriè debitor non dicitur ante conditionem impletam, quia debitor intelligitur is, à quo invito exigi potest debitum. *l. Debitor ff. de verb. sign.* Quare si testator leget alicui id quod Titius sibi debet, intelligendus est legare debitum, quod est purum, & simplex, non quod est sub conditione. *l. Si ita scripserit ff. de Legat.*

Item si creditor transferret ad alterum per contractum, vel quasi contractum iura sibi competentia contra alium, non veniunt debita, quae sunt sub conditione, sed debita tantum pura, & absoluta. *Bartol. in l. Si ita scripserit, proximè allata. Unde in l. Qui Roma §. Duo fratres. ff. de Legat. 2. habetur: (Quod si pater instituit duos filios, & eos invicem gravat, ut qui prius decefferit sine liberis, restituat alteri, & postea dividant hereditatem, & promittant non venire contra eam: si contigerit, ut unus eorum prius deceadat sine liberis, iure potest alter, qui superstes est, petere eius partem ratione fideicommissi, non obstante divisione facta. Nec dicitur contra eam venire, quia in tali remissione non comprehenditur ius futurum, sed*

tantum praesens: hoc est, non intelligitur abdicare se iure futuro. *l. d. praesens. Et in l. Si ita legatum. ff. de Auro, Et argento legato.* (Si testator leget vestes suas, libror, equos, vel alias res, intelligitur ea legare tantum, quae sunt sua eo tempore, quo testamentum condidit, non ea quae post testamentum factum, vel mortis tempore sua repertiuntur.) Haec autem intelligitur, quando creditori contra debitorem iura competunt pura, & simplicia, & alia etiam sub conditione. Secus est, si tantum creditor iura habet in debitorem sub conditione: tunc enim ea intelliguntur in contractu, vel vitium voluntate. *l. Fundus qui locatus ff. de Fundo instructo, vbi Glossa docet: Si testator legat fundum locatum, non venit in tali legato instrumentum colonii, sed tantum domini, si verumque ibi est. Sed si non erat ibi instrumentum domini, sed solus colonii, illud intelligitur legatum, & debitum. Similiter in legato generali rerum, quas testator habebat aliquo loco, non comprehenduntur res venales, quae sunt venditioni paratae, & destinatae: at si nulle aliae res ibi reperiantur, illae in legato continentur. *l. Pediculus §. Item cum quaereretur ff. de auro, Et argento legato. Et l. Si cui §. Flautus ff. de solutionibus habetur: (Li cet eo casu, quo testator mandat in suo testamento, ut solvantur debita sua per contractum inter vivos solvi non debent debita, quae sunt sub conditione, sed ea, quae sunt pura, & simplicia.)**

Quid si testator legaverit uxori vestes suas, vel equos, vel alias res, & illae postea consumuntur, aliis de novo factis, vel acquisitis, illas legatum comprehendat? Sunt qui negent, eas in legato contineri, quia non extenditur ad futura. At sunt etiam qui affirmant, eiusmodi res in talibus legato venire, quia subrogatae sunt in locum priorum. Nec obstant iura supra allegata: solum enim ea locum habent, quando res priores superessent: tunc enim non extenditur legatum ad alias res de novo quasitas. Quando vero sunt sub futura loco pignorum, censentur legatae exacta voluntate testatoris, argumento ex *l. Ultima §. Ultimo ff. de Liberatione legat. Et Bartolus in l. Si ita legatum ff. de auro, Et argento legato.*

Dubia quaestio est, quos effectus producat contractus, vel quasi contractus sub conditione? Respondeo, nonnullos producere. Quoniam cum statim ex eo non nascitur actio, vel obligatio, est tamen quaedam spes iure approbata, & inde fit, ut tale ius in spe ad heredem transmittatur. *Instit. de verborum obligationibus §. Ex conditionali.* At si interit haec traditio rei, transferretur dominium. *l. Sub conditione ff. de Solutionibus.*

Item debitor praestare cogitur cautionem de solvendo conditione impleta, si post debitum contractum suspensus sit. *l. In omnibus ff. de iudic.*

Ceterum illud habet dubitationem, An ex venditione rei sub conditione habeat ius retrahendi, siue redimendi rem venditam proximus consanguineus, ubi statuto, vel lege, tale ius convenit consanguineis intra novem dies tempore venditionis? Quidam existimant, tale illius esse. Alii contra negant, & ideo dicunt: novem illos dies currere à tempore, quo extiterit conditio, quia antea non est pura, & simplex venditio, si quidem dissolvitur tanquam omnino iusta, & inanis, si conditio ad effectum non veniat.

Ex his perspicuum est, contractum sub conditione factum, fieri purum, & simplicem, conditione expleta, ut est communis opinio: quare adveniente conditione, contractus ad effectum omnino perducitur, ac si esset purus, & simplex: & ita valet contractus, ut tenorabat ad tempus, quo est sub conditione factus. *l. Potior. vers. ult. C. qui potiores in pignori habeant.* cuius legis verba sunt haec: Cum enim semel conditio extitit, pennde habetur, ac si illo tempore, quo stipulatio interposita est, siue conditione facta esset, sic ibi. Hoc autem locum ha-

habet, quando conditio ponitur in contractu annuo, & multo plerumque: ut si Titius promittat Caio certam pecuniam quantitate quolibet anno sub aliqua conditione, quia etiam si ea conditio extiterit postea, tunc ab eo tempore incipiet annuum deberi, non antea, nec retrò trahetur, obligatio ad tempus, quo factus est contractus. *l. Huiusmodi ff. de verb. oblig.*

Item non retrò trahitur obligatio, quando tempore, quo impletur conditio, non est habitus ex parte extremorum: nam oportet duo extrema sint habilia. Vnde Glossa in *l. donationes quas parentes C. de Donat. inter vir. & vxor.* ubi habetur Donationem inter virum, & vxorem consummati morte, & retrouertit ad tempus factæ donationis: dicit, hoc intelligi, quod attinet ad fructus medi temporis, non ad dominum, quia illud, constante matrimonio transferri non potuit per donationem, quia vir vxori donare non potest. *l. C. de Inofficiosis donationibus, & ex l. Obseruare §. vltimo. ff. de officio Proconsulis, & Legati,* colligitur si Proconsul antequam sit ingressus provinciam, delegauerit alteri iurisdictionem, talis delegatio non valet, quia Proconsul antequam provinciam ingrediatur, nullam iurisdictionem habet. Quod si postquam provinciam intrauit, eam delegationem consummauit, delegatus acquirit iurisdictionem eo tempore, non verò contrahitur ad tempus delegationis factæ. Et ex *l. Quoties. ff. de Nonationibus,* habetur: Si res sub conditione debita sit, & perierit tempore, quo expletur conditio, ex tali contractu nulla oritur actio, vel obligatio nec retrò trahitur ad tempus facti contractus, quia res eo tempore, quo conditio extitit, non erat. Si roges, An cum impletur conditio, eo ipso debitor sit in mora soluendi, sicut est in mora, quando aduenit dies constituta ad soluendum. Respondo, minimè, quia dies constituta interpellat, non autem conditio.

Dubium etiam questionis est, An quando contractus continet conditionem, & diem, sufficiat solum, si conditio existat, an verò potius requiratur, ut utrumque adit? Respondo, in primis requiritur, ut utrumque existat, quando contractus continet diem, & conditionem, ut si quis promittat alteri centum soluenda intra annum, si natus ex Aha venerit, necesse est, ut existente conditione, labatur annus. *l. Si ita legatum sit ff. de Condit. & demonstr. ubi habetur:* (Si testator legauit Titio decem post decem annos, & sub conditione, si satis ab hærede non exegerit, quia Titius decem sic infra illos decem annos transiit legatum ad hæredem) & dicit Glossa, hæredes legatarii non posse petere tale legatum, nisi post lapsum decem annorum.

Idem iuris est, quando contractus continet conditionem, & diem, si conditio pendet ex facto, & voluntate debitoris, ut si promisero tibi centum, si quid faciam intra annum. *l. In illa stipulat. ff. de verb. oblig.* ubi sic est: (In illa stipulatione si Calendis Stychum non dederis, decem dare spondes, mortuo homine, queritur, An statim ante Calendas agi possit. Sabinus, & Proculus expectandam diem actionis putant, quod verius est. Tota enim obligatio sub conditione, & in diem collata est: & licet ante conditionem committi videatur, dies tamen superest.) Quando verò contractus continet conditionem, & diem, & conditio pendet ex facto, & voluntate debitoris, tunc sufficit si conditio impletur. *l. Hoc iure ff. de verb. oblig.*

In dubium etiam vocatur, An contractus sub conditione transeat ad hæredes? Respondo, transire. *Inst. de verb. oblig. §. Ex conditionali.* ubi verba sunt: (Ex conditionali stipulatione tantum spe debitorum, tamque ipsam spem in hæredem transmittimus, si priusquam conditio extet, mors nobis contigerit.)

Quintò queritur, Quid iuris sit de contractu alternatiuo? ut quando quis promittit alicui Stychum, vel Pamphilum, equum, aut equam. Respondo, quando cumque alternatiua est in pecunia, vel tempore, tunc non obligat debitorem, nisi ad maiorem summam, & ad maiorem temporis moram, ut si Titius promittat se daturum Caio decem, aut quidecim, non cogitur soluere nisi decem, si promittat

se daturum infra annum, vel biennium, non debet nisi infra biennium. *l. Si ita stipulatus fuero decem, aut quidecim. ff. de verb. oblig.* Si verò alternatiua ponatur inter res inter quas cadit affectio, tunc electio est debitoris, *l. Plerumque §. vlt. ff. de iur. dot.*

Quid autem si vna res perierit, remanetne altera obligata? Respondeo remanere. *l. Stychum, aut Pamphilum. ff. de Solut.* Et hoc locum habet, quando melior, & pretiosior res petempta est, & vilior remansit: secus enim est, si meliori, & pretiosiori extante, vilior extincta sit, & tunc debitor liberatur soluendo estimationem rei peremptæ. *l. Cum res legata, vers. Quia ration ff. de leg. 1. dummodo tam est aliqua ex rebus alternatiue debitas petita sine culpa, vel mora creditoris: nam si ipsi fuerit oblata, & noluerit recipere ea, post ea petempta, liber est debitor, nec cogitur aliam, quæ remansit soluere. *l. Stipulatus sum ff. de verb. oblig.**

Item mortuo debitore, cuius est electio, vel mortuo creditore, cuius est eligere tam in contractibus, quam in ultimis voluntatibus, ius siue facultas eligendi transmittitur ad hæredes. *l. Si stipulatus fuero illud, aut illud ff. de verb. oblig.* & hoc locum habet, quando ex lege competit ius eligendi: secus si conueniat ex pacto contrahentium, & quando ius eligendi est in utilitatem eius, cuius est eligere, secus si est in utilitatem alterius. Vnde sit, ut si cui data est facultas eligendi vnum ex filiis, & meliorem, & potioris hereditatis portionem relinquat, nequeat ius declarandi transmitti. Idem si iudex aliquis condemnauerit reum ad exilium secundum arbitrium, & voluntatem suam, ius declarandi non transit ad successorem.

Dubium verò questionis est, Quando in alternatiuis electio est debitoris, & quando creditoris? Respondeo, in alternatiua, remedium electionem esse creditoris, quia remedia censentur indulta gratia creditoris, ut colligitur ex *l. Cum potius C. de Transactionibus* ut si quis promittat se soluturum alteri, vel daturum fideiussores, aut pignora adueniente tempore constituto, potest creditor petere debitum, neque cogitur recipere fideiussores. Bart. in *l. Quamuis ff. de Fideiuss. & ibi Alberticus, Baldus, & Salicetus.*

At verò in alternatiuis rerum, electio est debitoris, ut si pater, vel auus promiserit dotem, ut filia nubat, vel religionem suscipiat, & interim dum non soluerit, promittit quolibet anno certam pecuniam quantitate, dubitatur, an possit maritus, vel cœnobium petere dotem, vel promissam pecuniam quantitate? Respondo, liberum esse patri, vel alteri debitori eligere, quod voluerit, videlicet, vel solutionem dotis promissæ, vel solutionem certæ quantitatæ pecuniaræ quolibet anno: neque potest præcise maritus, vel cœnobium ab eo ex petere dotem promissam, quoniam promittit alternatiue, & fauore debitoris est tota illa alternatiua rerum. Et hoc locum habet in contractibus, nam in ultimis voluntatibus dicendum est, aut verba testatoris referuntur ad legatarium, vel ad hæredem. Si ad legatarium, ipse est eligere, ut si testator dicat, lego Titio hanc vel illam rem, vel, habeat Titius hoc, vel illud, tunc Titius ius est eligendi, quod maluerit ex duobus: si autem verba testatoris referantur ad hæredem, tunc ad illum spectat eligere: ut si testator dicat: Hæres meus det Titio hoc, vel illud. *l. Si ita relictum §. vlt. ff. de Leg. 2.*

Item quando creditor, vel legatarius, cuius est eligere, petit, & eligit rem minoris estimationis, & pretii per errorem iuris, vel facti, putans nimirum ius eligendi sibi non esse, neque amplius variare, nec agere ex conditione indebiti, nec alio iuris remedio. *l. Si is cui, ff. de Legatis.* Et ratio huius est, quia qualibet res erat ipsi obligata, nec errauit in re indebita, nec in causa principali: ergo re qualibet soluta, cessat repetitio.

Ultimò queritur, Quid iudicandum sit de contractu, quo quis promittit se annuum daturum, ut si Titius promittat Caio se daturum centum in singulos annos? Respondo, contractum huiusmodi differre à legato annuo: nam in contractibus vna est pura, & simplex promissio, actio, & obligatio, & statim oritur, & comprehendit totum tempus

& annos futuros. In legatis vero in primum annum, confectum nascitur actio, & obligatio: in sequentes vero annos non est nata aliqua actio, immo legatum est conditionale. *l. Si Sychum, aut Pamphilum. §. Stipulatio. ff. de legatis. Co. l. in singulos. Co. l. in annos. ff. de Annuis legatis. Co. l. Senatus. §. ult. ff. de Donat. caus. mor.* Unde efficitur, ut in contractibus iustis, & idonea persona, cui debetur, censetur ipso tempore, quo fit contractus. v.g. si promissio facta est filiofamilias, vel seruo, acquiritur, etiam si postea emancipetur, vel manumittatur. Sed in legatis, vel ultimis voluntatibus, quolibet anno inspicitur an legatarius sit legati capax, quia tot sunt legatarii, quibus relinquitur annuum legatum. Quare si primo anno erat filiusfamilias, vel seruus, pertinebit ad patrem, vel dominum: quod si secundo, vel tertio anno sit sui iuris, sibi acquiritur. *l. Si filiusfamilias. Co. l. Si filius sub conditione. ff. de Leg. iur. Co. l. Senatus. §. ult. ff. de don. caus. mor.* Item in contractibus, lapsus cuiuslibet anni constituit debitorem in mora absque aliqua interpellatione. *l. 2. C. de Iur. Emphyt.* At in ultimis voluntatibus non quolibet anno est hæres in mora, sine interpellatione, cum sint plura legata. Præterea in contractibus si debitor cessante soluere per triginta annos, extincta censetur obligatio, vel promissio annorum, cum sit vna, & eadem obligatio in singulos annos futuros: sed in ultimis voluntatibus præscriptio non procedit, nisi tantum in vno anno, quia sunt plura legata, & proinde post lapsum cuiuslibet anni incipit, & requiritur noua præscriptio. *Gloss. in l. Cum notissimi. §. In his. C. de Præscript. 30. vel 40. annor.* Insuper contractus, vel promissio, vel obligatio annua est perpetua, & transit ad hæredes. *l. Si Sychum. §. Stipulatio. ff. de verb. oblig.* Sed in ultimis voluntatibus cum legatum annuum, in vnum annum sit purum, & simplex, in sequentes conditionale fit ut legatum mortuo, primo anno debitum transmittatur ad hæredes, & mortuo secundo, transmittatur debitum secundi anni: non vero transit debitum sequentium annorum. *l. Si in singulos. ff. de Ann. leg.* Et ratio huius est, quia legatum est propter bona meina legatum. *l. Nec adicit. ff. Pro soc.* & propterea subintelligitur tacita conditio, si vivat. Sed in contractibus solum considerantur verba, & vinculum obligationis, non vero merita personæ. Unde vna tantum obligatio censetur, perpetua, quæ transmittitur ad hæredes.

Quæres, quid dicendum sit, cum testator simpliciter reliquit, vel legavit civitati, vel collegio certam pecuniæ quantitatem in diem S. Io. Baptistæ, vel alterius cuiuslibet diei festi, An solum intelligatur legale in primum annum, & diem festum illius anni, an in perpetuum? Respondeo, in *l. Cum quidam. ff. de Ann. legat.* hæc verba contineri: [Cum quidam decurionibus divisiones dare voluisset die natalis sui, Divus Severus, & Antoninus rescripserunt non esse verisimile, testatorem, de vno tantum anno sensisse,

sed de perpetuo legato.] Sic ibi. Ex quo fit, ut si testator reliquat Collegio Canonicorum, vel Monachorum conventui certam pecuniæ quantitatem, vel frumenti, vel vini, vel olei mensuram in diem S. Francisci, intelligatur hæc in singulos annos reliquisse. Id vero locum habet, quando dies propriè, & æqualiter quolibet anno repetitur, nam si ceterus est, si relinquat testator aliquid erogandum die mortis suæ, vel funus, vel sepulture. *Bart. & Albet. m. l. Cum quidam. supra citata.*

Quærit onisidem est, quid sentiendum sit, quando testator legaverit puellæ centum, donec nubat? Respondeo, non intelligi semel tantum legasse, sed quolibet anno, donec nubat. *l. Legatum ita est. ff. de Ann. leg.* cuius legis verba sunt. (Legatum ita est: Actiæ, donec nubat, hæres meus quinquaginta dare damnas esto: neque adscriptum est in annos singulos) Labeo, & Drebarnus, præsens legatum deberi putant: sed rectus dicitur id legatum in annos singulos deberi.) Hoc etiam intelligitur, si testator reliquat Titio centum, quoad vixerit: non enim intelligi debet de vna tantum præstatione, sed de annua, & perpetua ad vitam. Ut si legaverit tibi usufructum fundi mei, perinde est, ac si legassem in singulos annos vite tuæ. *l. Sicut annuus in princ. Co. §. Vnde tractatum est. ff. Quibus mod. usufruct. accip.* Hoc autem locum habet in ultimis voluntatibus, quia voluntates testatoris amplè interpretari debemus: si ceterus verò est in contractibus inter vivos, ut si annui promittatur alicui, non intelligitur esse promissum in perpetuum, quolibet anno, sed semel tantum.

Quid autem si testator gravet hæredem ad soluendum alicui ea, quæ ipse testator in vita sua date illi conlucera? Respondeo, hæredem solum debere ea, quæ ordinario & certo modo quolibet anno præstare solbat testator, non vero ea, quæ extra ordinem, & incerto modo, suo arbitratu testator præstabat. *l. Seio amico. §. Medico Sempronio. ff. de Ann. leg.* ubi verba sunt hæc: (Medico Sempronio, quæ vna præstabat, dari volo. Ea videntur relicta, quæ certam formam erogationis annuæ, non incertam liberalitatis voluntatem habuerunt: sic ibi,

Quid verò si testator varia præstare consueverat? Respondeo, in *l. Mela atr. ff. de Alim. Co. cib. leg. vers. Sed si alimenta.* Vipiani verba esse: (Sed si alimenta, quæ viuis præstabat, reliquerit: ea demum præstabitur, quæ mortuo tempore præstare solitus erat. Quare et si fortè variè præstiterit, eius tamen temporis præstatio ipse habebit, quod proximum eius morti fuit. Quid ergo, si ceterus testaretur, minus præstabat? Plus mortuo tempore, vel contra? adhuc erit dicendum, eam præstationem sequendam, quæ nouissima fuit.)

* *
*

FINIS LIBRI SEXTI.

INSTL